

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra psychologie

Bakalářská práce

Denisa Mouchová

Domácí násilí v rodině a jeho dopad na dítě

Home violence in family and its impact on child

Praha 2015

Vedoucí práce: PhDr. Hedvika Boukalová, Ph.D.

Poděkování

Děkuji PhDr. Hedvice Boukalové, Ph.D. za její podnětné připomínky, návrhy a velkou ochotu v průběhu psaní této práce. Poděkování patří i mé rodině, která mi byla jedinečnou inspirací.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 27. dubna 2015

podpis:

Abstrakt

Tato práce se zabývá domácím násilím se zaměřením na děti, které v takovémto prostředí vyrůstají a které násilí přihlížejí jako jeho nepřímé oběti. Pozornost bude věnována především dopadům této situace na jejich psychické i fyzické zdraví, vztahům v rodině a možným problémům v budoucím životě. Ačkoliv je problematika dětí, které jsou doma svědky násilí, v českém prostředí zohledňována, zatím neexistuje rozsáhlejší pojednání na toto konkrétní téma. Tato práce poskytuje náhled na možné negativní důsledky nepřímé viktimizace dětí, které byly zjištěny v zahraničních studiích, a rovněž navrhuje metodologický postup pro další možný výzkum v této oblasti.

Klíčová slova: domácí násilí, nepřímá viktimizace, děti, psychické problémy, rodinné vztahy

Abstract

This work deals with domestic violence, with a focus on children who grow up in such an environment and who witness the violence as its indirect victims. Attention will be paid to the impacts of this situation on their mental and physical health, family relationships and possible problems in their future life. Although the issue of children who witness violence at home is in the Czech environment taken into account, yet there is not an extensive paper on this particular topic. This work provides insight into the possible negative consequences of indirect victimization of children who have been identified in studies conducted abroad, and also proposes a methodological approach for possible further research in this area.

Keywords: domestic violence, indirect victimization, children, mental health problems, family relationships

Obsah

Úvod	7
1. Domácí násilí v rodině.....	8
1.1 Definice domácího násilí	8
1.1.1 Vztah domácího násilí k příbuzným pojmům.....	9
1.2 Rizikové faktory domácího násilí	9
1.3 Formy násilného jednání.....	10
1.4 Cyklus domácího násilí.....	11
1.5 Typologie násilí	11
1.5.1 Situační párové násilí.....	11
1.5.2 Intimní terorismus.....	12
1.5.3 Partnerské psychické týrání	12
1.5.4 Dysforické domácí násilí	12
1.5.5 SeparáčnÍ násilí.....	13
2. Rodina v prostředí domácího násilí	14
2.1 Ohrožení funkcí rodiny	14
2.2 Vliv domácího násilí na rodičovské kompetence	16
2.3 Postoj dítěte vůči rodiči	17
2.4 Vzájemné ovlivňování týraného rodiče a dítěte.....	18
3. Dopady vystavení domácímu násilí v dětství	21
3.1 Vývoj dítěte.....	22
3.2 Problémy s chováním.....	23
3.3 Posttraumatická reakce a změny prožívání.....	25
3.4 Fyzické obtíže	27
3.5 Transgenerační přenos	28
4. Podpůrný systém a možnosti pomoci	30
4.1 Legislativa.....	30

4.2	Psychologická pomoc	30
4.2.1	Práce s dítětem.....	31
4.2.2	Práce se vztahy v rodině	31
4.2.3	Program pro násilné osoby v ČR.....	32
4.2.4	Specifika rozpadlé rodiny	33
5.	Návrh výzkumu	35
5.1	Kvantitativní část	35
5.1.1	Výzkumný vzorek.....	35
5.1.2	Administrace.....	36
5.1.1	Položky a struktura dotazníku	36
5.2	Kvalitativní část	37
5.2.1	Vzorek respondentů	38
5.2.2	Administrace.....	38
5.2.3	Struktura rozhovoru	38
5.3	Diskuse.....	40
	Závěr.....	44
	Seznam literatury	45
	Ostatní zdroje.....	50
	Příloha - Dotazník zkušenosti s domácím násilím.....	51

Úvod

Problematice domácího násilí je v české i zahraniční literatuře věnováno mnoho publikací. Domácí násilí může nabývat různých forem a může se odehrávat jak mezi partnery, tak i mezi ostatními členy domácnosti. V České republice v 80% rodin, kde se vyskytuje domácí násilí, vyrůstají nezletilé děti, které jsou rovněž vystaveny jeho vlivům, ať už jako přímé nebo jako nepřímé oběti (Ševčík & Špatenková, 2011). Závažnost nepřímé viktimizace dětí domácím násilím je obecně přijímaným tvrzením (Elliot & Place, 2002; Bednářová et al., 2009; Vitoušová & Vedra, 2009; Ševčík & Špatenková, 2011), nicméně v současné době neexistuje v českém prostředí podrobnější pojednání o této problematice. Na druhou stranu je však k dispozici velké množství zahraničních výzkumů, které dopady domácího násilí na dítě, které je mu přítomno, ale není jeho vlastním terčem, zkoumaly, a to společně s proměnami rodinného prostředí a interakce dítěte s rodičem. Tato práce právě z takovýchto výzkumů těží a dává si za cíl přinést podrobnější přehled nejen o možných následcích vystavení domácímu násilí v dětství, ale i o následných způsobech řešení.

1. Domácí násilí v rodině

Pojem domácí násilí je v dnešní době známý široké veřejnosti a stal se všeobecně přijímaným. S postupem času se však obsah tohoto pojmu mění a u různých autorů se to, co považují za domácí násilí, může lišit. Na přelomu 70. a 80. let, kdy se tento pojem poprvé objevil, naplňoval svou podstatou intimní (či partnerský) terorismus, který je v současné době považován pouze za jeden z typů domácího násilí. (Čírtková, 2013) U některých autorů se rovněž setkáme s užitím pojmu rodinné násilí (*family violence*) jakožto synonyma k domácímu násilí (*home violence, domestic violence*). (Ševčík & Špatenková, 2011)

Tato kapitola bude proto věnována stručné definici domácího násilí, tak jak je vnímají různí autoři, a tomu, jak bude tento pojem chápán v rámci této práce.

1.1 Definice domácího násilí

Nahlédneme-li do trestního zákoníku z roku 2009, nalezneme domácí násilí pod §199 jako „týrání osoby blízké nebo jiné osoby žijící ve společném obydlí“, přičemž týrání svěřené osoby je z tohoto paragrafu vyjmuta a je mu samostatně věnován §198. Tuto právní definici však rozhodně nelze považovat za vyčerpávající a zcela osvětlující tuto problematiku.

Bílý kruh bezpečí považuje za základní znaky domácího násilí:

- výskyt násilí (některé/některých jeho forem)
- dlouhodobost a opakovanost incidentů
- jasné vymezení role násilné osoby a ohrožené osoby
- neveřejnost, resp. skrytost násilí
- eskalaci (Vitoušová & Vedra, 2009)

Podobné znaky nalezneme takřka ve všech publikacích o domácím násilí, v některých případech s doplněnými nebo naopak vynechanými znaky, či i pokusy o redefinici.

Někteří autoři upozorňují na to, že vymezení rolí aktérů domácího násilí není ve všech případech striktní a tedy nejde o základní znak domácího násilí. Např. ve Velké Británii jsou z tohoto důvodu v případech domácího násilí definovány role aktérů pro každý incident domácího násilí zvlášť. (Ševčík & Špatenková, 2011)

Čírtková (2013) uvádí jako typický znak domácího násilí také motivaci, která je odlišná od případů běžného kriminálního násilí. Domácí násilí je v tomto ohledu specifické tím, že

nebývá ani instrumentálním a ani afektivním, a z hlediska psychologické kvality má nejbližší k týrání.

Pro potřeby této práce lze za klíčové znaky domácího násilí považovat hlavně:

- soukromý prostor, v němž k násilí dochází, především pak osobní vazby mezi jednotlivými aktéry
- dlouhodobost a opakovanost násilných incidentů
- jasnou diferenciaci rolí násilné a ohrožené osoby v rámci historie domácího násilí, bez ohledu na případné ojedinělé proměny v rámci jednotlivých incidentů

1.1.1 Vztah domácího násilí k příbuzným pojmům

Existují pojmy, z nichž některé byly zmíněny již výše, které jsou domácímu násilí blízké, avšak ne totožné. Zde je pro upřesnění několik z nich:

- Intimní neboli partnerský terorismus – specifický typ domácího násilí, viz dále. (Čírtková, 2013)
- Rodinné násilí (*family violence*) – domácímu násilí nadřazený pojem, do kterého spadají i případy, které definici domácího násilí nenaplnují.
- Násilí na ženách (*violence against women*) – pojem širší v tom smyslu, že zahrnuje i incidenty mimo domácí násilí, a zároveň užším v tom smyslu, že domácí násilí není pácháno pouze na ženách.
- Bité ženy (*battered women*), zneužívání žen, manželek (*women, wife abuse*) a genderově podmíněné násilí (*gender based violence*) – pojmy, které rovněž nepostihují všechny možné podoby domácího násilí, např. násilí na seniorech. (Ševčík & Špatenková, 2011)

1.2 Rizikové faktory domácího násilí

Domácí násilí není omezeno na specifickou skupinu lidí a může se dotknout takřka kohokoliv, existují však určité rizikové faktory. Zvláště zranitelní mohou být například lidé, kteří jsou závislí na druhých, jako děti, senioři nebo zdravotně postižené osoby. V případě žen se jako rizikové uvádí výskyt násilí v dětství, časně svatby nebo otěhotnění, promiskuita partnera či jeho závislosti. Rovněž závislost ženy na drogách či psychické problémy jsou v této souvislosti uváděny. Mezi nejvíce ohrožené muže patří starší či invalidní jedinci, muži trpící depresemi, závislí, extrémně pasivní, případně submisivní muži. (Ševčík & Špatenková,

2011) Submisivita v partnerství však nemusí být patrná v jiných vztazích, např. na pracovišti, a pro okolí pak může být to, co daná osoba dlouhodobě snáší ve vztahu, velkým překvapením.

U pachatelů domácího násilí je oproti běžné populaci uváděn větší výskyt poruch osobnosti, nižší sebevědomí a nižší verbální schopnosti oproti partnerce (mluvíme-li o násilníkovi – muži). Někteří z nich rovněž v dětství zažili týrání či byly svědky násilí. (Gjuričová, Kocourková & Koutek, 2000)

Chování násilníků však nelze zcela uspokojivě vysvětlit působením vnitřních ani situačních faktorů. Pozornost bývá rovněž věnována roli alkoholu v domácím násilí, ten však není považován za spouštěč, ale jen za katalyzátor celého dění, a to i s ohledem k faktu, že její osoby užívají vědomě a dobrovolně. (Čírtková, 2013) Příčinou domácího násilí bývá souhrn různých vlivů, což v této oblasti znesnadňuje vznik jednotné teorie. (Kotková, 2014)

1.3 Formy násilného jednání

Domácí násilí se vyskytuje v mnoha formách, z nichž nejzjevnější je **fyzické násilí**, kde dochází k použití síly, ohrožování zbraní nebo zamezování pohybu. **Psychické násilí**, které nezanechává tak zjevné stopy jako fyzické, může mít ve svém důsledku na oběť daleko horší dopad, zejména na sebeúctu, sebepojetí, sebedůvěru a sebevědomí. V tomto případě lze dále rozlišovat násilí verbální (např. urážky, ponižování) a neverbální (např. ničení oblíbených věcí). Dalším typem násilí je **násilí sociální**, při kterém jsou k nátlaku využívány druhé osoby (například děti). Časté je také izolování oběti od lidí mimo nejbližší rodinu, respektive domácnost. **Ekonomické násilí**, kdy je oběť ekonomicky závislá na násilníkovi a nemá kontrolu nad financemi, představuje další způsob, jak násilná osoba získává moc a kontrolu nad ohroženou osobou. Nemusí tomu tak být jen v případě, kdy je majetek skutečně násilné osoby, ale i když násilná osoba „zabavuje“ a disponuje majetkem oběti. V neposlední řadě je třeba zmínit **sexuální násilí**, které často slouží spíše k pokoření a ponížení oběti, než k samotnému uspokojení násilníka. (Ševčík & Špatenková, 2011)

Někdy je fyzické, psychické, sexuální a ekonomické násilí označováno za druhy násilného jednání a za jednotlivé formy jsou považovány konkrétnější situace, jako je sociální izolace, zastrasování, vyčerpávání, citové vydírání a vydírání obecně, ekonomické týrání a zneužívání lidských práv. (Voňková & Spoustová, 2008) Pokud uvažujeme již konkrétní situace, je třeba poznamenat, že v nich může být zastoupeno hned několik komponent, například fyzické týrání má i rovinu psychickou, na které vyvolává strach, odpor, vinu či bezmoc.

1.4 Cyklus domácího násilí

Pro domácí násilí je typické střídání jednotlivých fází, které do určité míry objasňuje, proč není pro osobu ohroženou tak snadné násilnou osobu opustit. Jde o celkem tři fáze, které se v průběhu času opakují:

- **Fáze 1 vytváření napětí** – násilník je v této fázi rozčilený, podrážděný, žárlivý, naopak oběť je ve snaze zabránit konfliktu úslušná, uctívá, pečující a obviňující sama sebe.
- **Fáze 2 období týrání** – násilník ztrácí kontrolu a páchá násilí různých forem, oběť cítí strach, zlobu, bolest a bezmoc.
- **Fáze 3 líbáňky** – násilník se omlouvá a slibuje nápravu, projevuje lítost, oběť odpouští, cítí lásku, víru a naději.

Jednotlivé cykly se v průběhu času zkracují a spolu s tím narůstá i intenzita útoků. (Bednářová et al., 2009) Mění se rovněž poměr jednotlivých fází, „líbáňky“ se zkracují, fáze vytváření napětí a období týrání se naopak prodlužuje. (Matoušková, 2013)

1.5 Typologie násilí

Z dnešního pohledu nelze vnímat domácí násilí jako jednotný jev. Ačkoliv ve všech případech nacházíme jisté společné znaky, případ od případu se liší. Čírtková (2013) dokonce uvádí tvrzení některých expertů, že mluvit o domácím násilí nemá smysl, pokud zároveň nevedeme, o jakém typu je řeč.

1.5.1 Situační párové násilí

Situační, běžné párové násilí (*common couple violence – CCV*) je nejčastějším typem partnerského násilí, které v rámci domácího násilí tvoří zhruba 80% všech případů a bývá řazeno mezi lehčí vzorce domácího násilí. (Čírtková, 2013) Bývá spojeno s krizí, konfliktem či stresovou situací a nikoliv s touhou získat jednoznačnou kontrolu nad partnerem. Může se jednat o jednotlivé incidenty či chronický problém. (Ševčík & Špatenková, 2011) Charakteristická je však obecně nižší četnost incidentů s dlouhými klidovými fázemi a neeskalování incidentů. (Čírtková, 2013) Nicméně někteří autoři uvádějí, že je eskalace možná i v případě tohoto typu domácího násilí. (Ševčík & Špatenková, 2011)

1.5.2 Intimní terorismus

Jak již bylo zmíněno výše, intimní terorismus (*intimate terrorism*) je původní, klasickou variantou domácího násilí. Jde o chronické a těžké násilí, při kterém u oběti vzniká syndrom týrané osoby. (Čírtková, 2013) Intimní terorismus se vyznačuje snahou o získání kontroly a moci nad druhým s využitím různých forem násilí, má tendenci eskalovat a může vést i k vážnějšímu zranění. (Ševčík & Špatenková, 2011)

Špatenková a Ševčík (2011) uvádějí jako zvláštní typ domácího násilí násilný odpor (*violent resistance*), který vzniká nejčastěji právě v reakci na intimní terorismus. Pod tímto pojmem si můžeme představit obrácení se oběti proti původnímu násilníkovi, kdy může v krajních případech dojít i k jeho usmrcení.

1.5.3 Partnerské psychické týrání

Tento typ domácího násilí se blíží intimnímu terorismu svou závažností, dobou trvání a eskalací, na rozdíl od něj však partnerské psychické týrání (*mental torment*) využívá fyzických útoků jen velmi zřídka nebo vůbec. Ačkoliv výzkumy naznačují, že psychického týrání se dopouštějí spíše ženy. V závažných případech označovaných jako *mental torment*, jsou za pachatele označováni hlavně muži. (Čírtková, 2013)

Nově se objevuje termín nátlakové kontrolující násilí (*coercive controlling violence*), které je ve své podstatě variantou výše zmíněného psychického týrání. Na rozdíl od něj se zde však nevyskytuje klasický cyklus násilí, který byl popsán výše. Ten je nahrazen stálým, z normy vybočujícím deprimujícím nátlakem a kontrolou partnera. (Čírtková, 2013)

1.5.4 Dysforické domácí násilí

U dysforického domácího násilí (*dysphoric borderline violence*) je oproti ostatním typům věnována větší pozornost také osobnosti pachatele, neboť tyran v tomto případě vykazuje rysy závislé osobnosti. Ze strachu z opuštění se uchyluje k překračování hranic ve vztahu a excesivní kontrole, při zvýšené frustraci se uchyluje i k prudkému fyzickému násilí. Dysforické domácí násilí se může proměnit i v intimní terorismus, jeho odlišení však umožňuje včasné rozpoznání nebezpečnosti pachatele a rizika likvidační agrese. (Čírtková, 2013)

1.5.5 Separáční násilí

Posledním typem domácího násilí je separáční násilí. Obecně se vyskytuje mezi partnery v době rozvodu či rozchodu, avšak pokud se v minulosti objevil jiný z typů domácího násilí, situace je rozdílná a vykazuje odlišnou dynamiku i nebezpečnost. V návaznosti na běžné párové násilí dochází k eskalaci útoků, v případě závažnějších typů domácího násilí (např. intimní terorismus) může vést až k likvidačním útokům. (Čírtková, 2013)

2. Rodina v prostředí domácího násilí

Ačkoliv je stále pozornost odborníků zaměřena především na hlavní aktéry domácího násilí, tedy násilníka a jeho přímou oběť, ovlivněni jsou i ostatní členové domácnosti, přičemž zvláštní pozornost je třeba věnovat dětem. Je důležité na celou problematiku nahlížet komplexně, tj. s ohledem na všechny členy domácnosti, potažmo rodiny, a na vztahy a vazby mezi nimi, které jsou kvůli domácímu násilí často pozmeněny. (Čírtková, 2013)

Rodinu tedy lze jednoduše definovat jako systém, tedy soubor částí a vztahů mezi nimi, avšak jednotná a obecně přijímaná definice rodiny chybí. (Sobotková, 2012) Pro účely této práce zaměřené na děti v rodině s domácím násilím je za rodinu (postiženou domácím násilím) považováno jakékoliv seskupení, které splňuje následující dva požadavky:

- 1) v domácnosti vyrůstá minimálně jedno dítě (ve smyslu nezletilého)
- 2) v domácnosti žije dvojice násilník – oběť (tj. rodiče, jiné osoby odpovídající za výchovu, případně další osoby v domácnosti)

Naopak za nepodstatné jsou považovány rysy jako:

- 1) typ vztahu mezi dvojicí násilník – oběť (např. manželé, partneři, milenci, příbuzní)
- 2) pohlaví dvojice

Tato definice je velmi stručná a umožňuje tak postihnout co možná největšího počtu případů, kdy je dítě svědkem domácího násilí. Na druhou stranu však nezohledňuje rodiny, v nichž již nevyrostá nezletilé dítě, což definici rodiny zužuje, avšak nemá negativní dopad pro tuto práci. Ačkoliv tato definice nevyklučuje případy, kdy násilí probíhá mezi osobami, které jsou v jiném vztahu než partnerském, zaměřuje se tato práce především na případy partnerského domácího násilí (*IPV – intimate partner violence*), stejně jako většina dřívějších výzkumů v této oblasti.

2.1 Ohrožení funkcí rodiny

Rodina jako taková plní rozličné funkce, které mohou být vlivem domácího násilí oslabeny či zcela utlumeny. Změna plnění jednotlivých těchto funkcí je kromě samotného vystavení násilí dalším důležitým faktorem, který může ovlivnit vývoj dítěte. (Ševčík & Špatenková, 2011)

Patterson (2002) uvádí následující 4 hlavní funkce rodiny spolu s faktory, které je mohou ohrožovat:

- **Začlenění do rodinné struktury** – tato funkce poskytuje jedinci pocit sounáležitosti, osobní a sociální identity, smysl a směr jeho života. Negativně však na tuto funkci působí především rozvody či rozchody a rozbroje mezi rodiči, kdy není jednota a soudržnost rodiny udržována nebo je naopak udržována nezdravě násilným způsobem.
- **Ekonomická podpora** – zajištění základních potřeb, jako je strava, přístřeší, ošacení a ostatní zdroje. V rodinném prostředí s výskytem domácího násilí však mnohdy dochází k opomíjení dítěte vlivem snížených rodičovských kompetencí (viz dále) a k neuspokojování jeho základních potřeb.
- **Péče, výchova a socializace** – zajištění fyzického, psychického, sociálního a duchovního rozvoje dětí a dospělých a zvnitřnění sociálních hodnot a norem. Zatímco rodinná láska a vzájemná podpora jsou ochrannými faktory této funkce, domácí násilí tuto funkci rodiny významně narušuje a ovlivňuje tak rozvoj dítěte a jeho socializaci.
- **Ochrana zranitelných členů domácnosti** – poskytnutí péče a podpory dětem, starým, nemocným či jinak postiženým a závislým členům domácnosti. V případě domácího násilí však naopak bývá zranitelnosti násilníkem zneužíváno a případná péče o ostatní členy domácnosti (mimo oběť a násilníka) je vlivem situace rodinného násilí rovněž oslabena či zcela vymizí.

Ševčík a Špatenková (2011) rovněž uvádějí funkci reprodukční, avšak zároveň poznamenávají, že tato funkce v souvislosti se současnými trendy slábné. Navíc jako taková nebývá domácím násilím narušena.

Je třeba brát v potaz časté zaměňování funkčnosti rodiny s její úplností. Na základě tohoto hlediska nelze funkčnost rodiny posuzovat, neboť i úplná rodina může být velmi dysfunkční, a naproti tomu rodina neúplná může své funkce plnit dobře. (Ševčík & Špatenková, 2011) Struktura rodiny se tedy na rozdíl od jejích jiných narušení nejeví jako rizikový faktor pro psychické týrání či zneužívání jejích členů. (Gagné et al., 2007)

2.2 Vliv domácího násilí na rodičovské kompetence

Jak již bylo zmíněno výše, vystavení domácímu násilí má vliv na rodičovské kompetence. V tomto ohledu je největší pozornost odborníků věnována kompetencím matky v roli oběti domácího násilí. Týraná matka nemůže svému dítěti poskytnout emocionální oporu a tak se dítě dostává do stálé nestability a nejistoty. U větších dětí pak dochází i k útěkům z domova. (Čírtková, 2013) Více jak dvě třetiny matek zažívajících domácí násilí se domnívalo, že se o své dítě někdy nemohly vlivem násilné situace starat tak, jak by samy bývaly chtěly nebo měly. (Mbilinyi et al., 2007) Charakteristiky dítěte, které jsou spojené s domácím násilím (například problémové chování), navíc kladou na kompetence rodiče o to vyšší nároky, což pouze zvyšuje rozdíl mezi aktuálními schopnostmi a dovednostmi rodiče a požadavky na něj kladenými. (Borrego et al., 2008)

Za hlavní změny v prožívání a v osobnosti matky vystavené domácímu násilí jsou uváděny:

- nízké sebevědomí a sebehodnocení
- dlouhodobá emocionální frustrace
- zkreslené vnímání a myšlení
- depresivní prožívání
- pocit izolace i vůči vlastnímu prožívání
- snížená tolerance ke stresu, zvýšená dráždivost
- zvýšená únava a problémy s koncentrací, nekvalitní spánek
- pocit nekompetentnosti, nejistota při rozhodování
- psychosomatické problémy
- ambivalence pocitů vůči agresivnímu partnerovi (Bednářová et al., 2006)

Z výše zmíněných se nejvíce problematickými zdají být emoční problémy. Výzkum ukázal, že matky, které následkem domácího násilí trpěly posttraumatickou stresovou poruchou, byly výrazně méně schopné naladit se na své dítě a vnímat jeho prožitky smutku. (Johnson & Lieberman, 2007)

Schopnost rodičů pomoci dítěti vypořádat se se svými emocemi se sice ukázala jako domácím násilím nenarušená, nicméně pouze ve svém celku. Ukázalo se, že problematická je regulace a pomoc dítěti v případě vzteku nebo strachu, které jsou však u dítěte, které je

svědkem domácího násilí, velmi běžné. Zda se vyskytoval problém s regulací vzteku nebo strachu se lišilo v závislosti na tom, zda se jednalo o rodiče, který byl obětí, nebo rodiče, který byl násilnou osobou. (Katz & Windecker-Nelson, 2006) Komplikovaná je také samotná citová odezva vůči dítěti, je-li matka frustrovaná. Na jednu stranu může být vůči dítěti necitlivá, neschopná vlivem domácího násilí vřelé citové odezvy, na straně druhé se na dítě může nezdravě fixovat, být přehnaně ochranná. Nachází-li se matka v depresi, bývá unavená, pomalejší a péče o děti je pro ni hůře zvládnutelná. Je méně trpělivá a do hry s dětmi se musí často nutit, v mnoha případech dítěti ustupuje, neboť je to pro ni snazší. Často se pak sama utvrzuje v tom, že je špatná matka, což její depresi jen prohlubuje. Reakce dětí se v tomto případě liší, od těch, co se snaží být veselé, přes děti, které si snaží získat více pozornosti, třeba i zlobením, až po ty, které jsou svým prožíváním podobně labilní a nejisté, jako jejich matka. (Bednářová et al., 2009)

Langmeier a Matějček (2011) považují právě depresivní stavy za nejzávažnější z hlediska rizika deprivace dítěte vlivem duševních poruch neurotického nebo psychotického rázu, které brání ve styku s dítětem. Nebezpečnou je však také patologická nevyrovnanost rodičů v jejich postojích vůči dítěti, které přechází od lhostejnosti až v nepřátelské a kruté odmítání. V obou případech je však následkem nedostatečný kontakt s dítětem a nedostatek sdílení emocí i smyslových podnětů.

2.3 Postoj dítěte vůči rodiči

U domácího násilí probíhajícího mezi rodiči (avšak obdobně tomu může být i v ostatních případech) je dítě často postaveno do situace, kdy má problém urovnat si své vlastní pocity vůči násilnému rodiči. Jeho postoj může být do značné míry ambivalentní. Na straně jedné strach o sebe i ohroženého rodiče a vztek, na straně druhé ale jeho vztah s násilným rodičem a vazba k němu, díky němuž je schopen jej omlouvat a stále k němu chovat i vřelé city. To se odráží i v jejich negativním vnímání hodnocení rodičů ze strany okolí nebo i odborníků, neboť naráží na nejisté stanovisko dítěte, které tak může pociťovat tlak k jeho okamžitému vyjasnění, což pro něj však není zdaleka tak jednoduché. (Cimrmannová, 2013)

Děti často o agresorovi, ve většině případů o otci, vypovídají se strachem a nenávistí, ačkoliv zároveň sdělují, že jej stále mají rádi. Ornduff a Monahan (1999) ve své studii uvádějí některé výroky dětí ohledně jejich pocitů vůči násilnému otci. Hodně z nich by se dalo shrnout pod tvrzení, že děti mají rády svého otce, ale ne toho člověka, kým je, respektive

kterým se v době násilných incidentů stává. DeBoard-Lucas a Grych (2011) zase uvádějí, že děti, jejichž matky byly obětí domácího násilí, vnímaly obecně otce či matčina partnera jako zodpovědného za násilí, nicméně nezanedbatelné množství dětí se domnívalo, že roli hrála i matka. Z výzkumu rovněž vyplývá, že se děti snaží nalézt příčinu násilí, přičemž se většinou zaměřují na nedostatek kontroly vzteku a osobnostní charakteristiky u násilné osoby, třetina dětí však uvádí i provokaci ze strany oběti. To může být způsobeno i tím, jak celou situaci interpretuje pachatel, který zdůrazňuje domnělé či někdy až absurdní provinění oběti.

Situace domácího násilí je navíc pro dítě do jisté míry paradoxní, neboť přirozenou reakcí v traumatických situacích je obrácení se právě na rodiče. V případech domácího násilí je to však komplikováno jeho strachem a představami o obou rodičích. Dítě může své pocity vnímat jako nechtěné a nepřijatelné. Rodič, který je obětí, jím může být považován za slabého a dítě se tak může naopak přiklonit na stranu násilného rodiče, aby minimalizovalo rizika. Pravděpodobnost, že se dítě přikloní na stranu násilné osoby a bude tak vystaveno mnohdy pro něj nepřijatelným pocitům, může být ještě umocněna v situaci, kdy je útočník primárním rodičem dítěte a oběť s ním není v přímém vztahu, tj., je například nebiologickým rodičem. (Ziegler & Weidner, 2006)

Stover, Van Horn a Lieberman (2006) zkoumali v souvislosti s postoji dítěte reprezentaci rodičů v dětské hře u dětí ve věku od 27 do 71 měsíců z rodin s historií domácího násilí. Cílem bylo zjistit, zda závažnost násilí, četnost návštěv s jejich dříve násilným otcem a vztah s matkou ovlivňují to, jak jsou rodiče reprezentováni v jejich hře. Tento výzkum ukázal, že v případě dívek byli rodiče reprezentováni pozitivněji bez ohledu na rodinné okolnosti. V případě chlapců docházelo k negativní reprezentaci matky a to především u chlapců, kteří se pravidelně nestýkali se svými otci. Nicméně závažnost násilí se ukázala jako neovlivňující reprezentaci rodičů ve hře takto malých dětí.

2.4 Vzájemné ovlivňování týraného rodiče a dítěte

Výzkumy ukazují, že to, jaký má nepřímá viktimizace domácím násilím dopad na dítě, je do velké míry ovlivněno také tím, jak situaci zvládá týraný rodič. Výzkum, který provedl Zerk, Mertin, a Proeve (2009), ukázal jako nejsilnější prediktor chování dítěte, které bylo vystaveno domácímu násilí, právě rodičovský stres.

Ačkoliv ve vztahu k chování dítěte nebyla prokázána žádná přímá spojitost s posttraumatickými symptomy u matky, výskyt externalizovaných i internalizovaných

problémů s chováním¹ byl nižší u dětí, jejichž vztah s matkou byl více schopný adaptace. (Johnson & Lieberman, 2007) Rovněž byla nalezena spojitost mezi vyšší mírou internalizovaných problémů dítěte a vyšší úrovní úzkosti a hněvu matky. (Jarvis, Gordon & Novaco, 2005) Stres rodiče měl však odlišnou roli u dětí ve věku 6-12 let a 13-17 let. Zatímco u mladších dětí stres rodiče v případech domácího násilí mezi partnery ovlivňoval míru internalizovaných problémů, které dítě vykazovalo, v případě starších dětí nebyla žádná takováto spojitost nalezena. (Renner & Boel-Studt, 2012)

Prožívání týrané matky ovlivňuje i to, jak často se děti pokusí zasáhnout. Jedním z faktorů je depresivita matky. Výzkum provedený mezi matkami a jejich dětmi v chráněných bydlech v USA odhalil, že přes 70% dětí se snažilo nějak zasáhnout, ať již voláním policie či jiné pomoci, křikem, aby násilná osoba přestala, nebo fyzickou intervencí. Depresivní matky častěji uváděly, že k takovému zásahu ze strany jejich dětí došlo. Na druhé straně děti, které samy sdělily takovou intervenci z jejich strany, vykazovaly vyšší skóre v hodnocení posttraumatické stresové poruchy a jejich matky zase nižší míru agrese. (Jarvis, Gordon & Novaco, 2005)

Je třeba zmínit také to, jak dítě ovlivňuje v tomto kontextu týraného rodiče. Jde především o jejich rozhodnutí, zda zůstat v násilném vztahu, či jej opustit, jestli vyhledat pomoc, či nikoliv. Oběti, které jsou zároveň rodiči, bývají ve větším konfliktu, než ty bezdětné. Přítomnost dítěte v rodině může odchod na jedné straně usnadňovat a na druhé ztěžovat. Výzkum, který byl proveden mezi ženami ze středozápadu a severovýchodu USA ukázal, že matky sice chtěly své děti uchránit od vlivů domácího násilí, ale zároveň je také nechtěly vystavit zátěži při rozpadu rodiny, zhoršení ekonomické situace, případně působení policie, soudů a jiných orgánů při vyšetřování a řešení domácího násilí. V některých případech se pak stává, že oběť násilí se raději snaží vše před dítětem skrýt. Uvažování oběti však bývá velmi komplexní, tedy se snaží nalézt pro dítě co možná nejlepší variantu. (Rhodes et al., 2010) Meyer (2010) ve svém výzkumu zjistil, že dítě zvyšuje šanci vyhledání pomoci pouze v případě, kdy již je narozené, tedy že situace je v tomto ohledu u těhotných žen odlišná. Tento rozdíl autor vysvětluje tím, že klíčové jsou pro matky právě možné psychické dopady nepřímé viktimizace.

¹ Externalizované např. agrese, záškoláctví, internalizované např. plačtivost, zamlklost. Více viz kapitola 3.2.

Přítomnost dětí v rodině následně zvyšuje i zapojení obětí při trestním stíhání jejich partnerů. Oběti, které jsou zároveň matkami, se častěji setkávají s prokurátorem a častěji také podávají žádost o osobní ochranu, respektive o zákaz přiblížení se. (Rhodes et al., 2011)

Následující kapitola se dopadům domácího násilí na dítě, z nichž některé byly zmíněny již v souvislosti se vztahem s rodiči, věnuje podrobněji a nabízí přehled těch nejčastějších z nich.

3. Dopady vystavení domácímu násilí v dětství

Jak již bylo zmíněno v úvodu této práce, hlavním cílem je zmapování důsledků nepřímé viktimizace domácím násilím v dětství. Pod tímto pojmem je ukryta taková situace, kdy dítě sice není cílem násilného počínání, nicméně vyrůstá v jeho kontextu a tím je ovlivňováno. Domácí násilí bylo kvůli nepřímé viktimizaci dětí označeno za jejich psychické týrání. Ani snaha mnohých rodičů ochránit své potomky před vlivem násilí v rodině tento problém obvykle neřeší. Bylo totiž dokázáno, že bývají ve své snaze jen málo úspěšní. (Čírtková, 2013) Téměř všechny děti o násilí, které v rodině probíhá, vědí a dokonce jsou schopny o něm mluvit, ačkoliv s popisem událostí mohou mít problémy a jejich vyprávění je někdy obtížné plně porozumět. (Ornduff & Monahan, 1999; Georgsson, Almqvist & Broberg, 2011)

Násilí v rodině dítě ovlivňuje a zraňuje. Mohou se měnit jeho hodnoty, může docházet k osvojování nežádoucích vzorců chování. Prožitky a emoce, spojené povětšinou se strachem, ovlivňují i sebehodnocení dítěte a jeho identitu. Podobně, jako se dítě identifikuje v rodině s rolí matky nebo otce, se může v prostředí domácího násilí identifikovat s rolí oběti či agresora. (Cimrmanová, 2013)

Následky, které na dítěti zanechává nepřímá viktimizace domácím násilím, bývají do jisté míry ovlivněny tím, v jakém věku k domácímu násilí došlo. Například vinění se z domácího násilí se vyskytuje velmi často u mladších dětí, zatímco u dětí větších se objevuje jen málokdy. (Elliot & Place, 2002)

Ačkoliv jsou níže zmíněné dopady, stejně jako celá tato práce, zaměřeny především na následky nepřímé viktimizace, je nutno poznamenat, že v některých případech, i když dítě není původně zamýšleným cílem, může být ohroženo i přímo, například pokud se snaží bránit napadeného rodiče či jiného člena domácnosti, nebo pokud se takřikajíc připlete do cesty. (Mbilinyi et al., 2007) I když bývá nejčastější reakcí dětí emocionální distancování se a snaha rozptýlit svoji pozornost vůči probíhajícímu násilí (např. odchod do svého pokoje, kde si hrají nebo pouští nahlas hudbu), většina dětí se v určitý čas snaží do konfliktu zasáhnout. (Lee, 2001) Orientační výsledky hovoří o 62% chlapců starších 14 let, kteří se snaží bránit svou matku. V případě dívek se zase častěji vyskytuje snaha chránit mladší sourozence. (Čírtková, 2013)

3.1 Vývoj dítěte

Jak dítě celou situaci chápe, je velmi závislé na jeho věku a schopnostech. Může se však také stát, že dítě právě vlivem vystavení takto náročné životní situaci rychleji dospěje, což, ačkoliv se nemusí zdát být takovým problémem, rovněž představuje narušení jeho přirozeného vývoje. (Cimrmanová, 2013)

Na druhou stranu však může být jeho rozvoj v některých oblastech zpomalen. Příkladem je rozvoj inteligence. Při porovnání dětí ve věku 3-5 let na základě toho, zda byly svědky domácího násilí, nebo ne, vyšlo najevo, že děti vystavené domácímu násilí dosahovaly nižších skóreů na škále verbální inteligence a podobný vzorec byl patrný i v celkových IQ skórech. (Ybarra, Wilkens & Lieberman, 2007) Podobnou věkovou skupinu dětí, konkrétně 4-6 let, zkoumala z hlediska verbálních schopností i další ze studií, která rovněž upozornila, že s nižší verbální schopnosti u těchto dětí byly spojeny i větší problémy se samotným porozuměním testu a psychickou pohodou při jeho vyplňování. (Graham-Bermann et al., 2010) Z výzkumů vychází najevo, že z intelektových schopností jsou to právě verbální schopnosti, jejichž vývoj domácí násilí značně ovlivňuje. Oproti tomu například vizuálně-prostorové schopnosti, se mezi dětmi, které byly svědkem domácího násilí a těmi, kteří nebyly, nijak výrazně neliší. (Huth-Bocks, Levendosky & Semel, 2001)

Kromě opožděného řečového vývoje byly u malých dětí pozorovány i odlišnosti v tempu psychomotorického vývoje, nácviu sebeobsluhy a hygieny nebo rozvoje kresby či hry. Intelektuální vývoj dítěte je ohrožen i díky tomu, že nestabilní a napjatá situace zvyšuje riziko rozvoje hyperaktivity a poruch pozornosti. Ty většinou úzce souvisí se specifickými poruchami učení, jako je dyslexie, dysgrafie a dyskalkulie. Nicméně i děti z rodin s výskytem domácího násilí mohou být v tomto ohledu neovlivněny a dosahovat ve škole výborných výsledků. (Bednářová et al., 2009)

Domácí násilí ohrožuje rovněž emoční vývoj dítěte. Zasažena bývá především oblast uvědomění si vlastních emocí a schopnost jejich regulace. Problémy s uvědomováním a rozpoznáváním vlastních emocí vedou i k problémům při kontaktu s okolím, neboť dítě nemá dostatečně vyvinutou schopnost rozlišovat emoce ani u druhých lidí. Oproti dětem, které nebyly domácímu násilí vystaveny, jsou tyto děti méně schopné popisu svého emočního prožívání a s tím spojených kognitivních a fyzických vjemů mají větší problémy vybavit si

situaci, kdy naposledy prožívaly určitou emoci, a také je méně pravděpodobné, že dokáží určit příčinu svého emočního prožívání. (Katz, Hessler & Annest, 2007)

Specifický případ ohrožení vývoje dítěte pak tvoří dosud nenarozené děti, které jsou však vlivem domácího násilí, které je páčáno na jejich matce, ovlivňovány přímou cestou po stránce biologické. Domácí násilí v těhotenství představuje rizika po fyzické i po psychické stránce a to jak pro matku, tak i pro plod. Íránská studie zjistila, že domácímu násilí bylo vystaveno více jak 60% těhotných žen, přičemž nejčastěji se jednalo o násilí psychické. (Jahanfar & Malekzadegan, 2007) Americká studie mluví již o nižším počtu těhotných žen, konkrétně o jedné ze sedmi, nicméně uvádí, že závažnost a frekvence násilí byla v případě těhotných partnerek oproti netěhotným dvojnásobná. (Burch & Gallup Jr., 2004) Vliv rodinného prostředí, především s tím spojený stres, se v tomto případě stává rizikovým faktorem těhotenství, zvyšuje pravděpodobnost předčasného porodu a může negativně ovlivnit i následný vývoj dítěte. (Šulová, 2010)

Z dosud provedených výzkumů tak vyplývá, že vystavení stresující události, jakou domácí násilí bezpochyby je, může ovlivnit vývoj dítěte a odchýlit jej od normy, ať již ve smyslu předběhnutí vývoje, jeho opoždění nebo i jeho trvalého narušení v určité oblasti.

3.2 Problémy s chováním

Změny chování u dětí jsou častým následkem vystavení domácímu násilí, který je i hojně zkoumán. Příkladem může být práce Thomsona a Massata (2005), kteří ve svém výzkumu mezi afroamerickými dětmi prokázali, že vystavení domácímu násilí zvyšuje úroveň problémů s chováním a zhoršuje školní výsledky. Často mohou být problémy s chováním u dětí jedním z prvních ukazatelů problémů v rodině. Zavlečení dítěte do konfliktu mezi rodiči nebo i jeho spojenectví s některým členem rodiny může vést dítě ke snaze vypořádat se s emočním zmatkem pomocí vyzývavého nebo zoufalého jednání. (Elliot & Place, 2002)

Problémy s chováním lze rozdělit do dvou skupin, které jsou svými projevy odlišné a pro okolí i rozdílně nápadné. Behaviorální problémy externalizovaného typu jsou povětšinou snadno zpozorovatelné. Jedná se například o potíže ve vrstevnických vztazích (např. agresivita), záškoláctví nebo zhoršení prospěchu ve škole. Oproti tomu problémy internalizované se projevují spíše zamlklostí, plačtivostí, preferováním samoty a ztrátou životní radosti. (Kotková, 2014)

Při porovnání problémů s chováním dětí jako nepřímých obětí domácího násilí a přímých obětí domácího násilí, nebyly nalezeny ve studii Jarvise, Gordona a Novaca (2005) žádné rozdíly v internalizovaných ani externalizovaných problémech s chováním.

Studie zaměřená na děti ve věku mezi 3-5 lety uvádí rozdílné výsledky pro internalizované a externalizované problémy s chováním. Zatímco v případě internalizovaných problémů dosahovaly děti vystavené domácímu násilí vyšší úroveň, v případě externalizovaných problémů byly výsledky obdobné, jako u dětí, které mu vystaveny nebyly. Je však nutno podotknout, že děti, které byly svědky závažnějšího domácího násilí, vykazovaly více externalizovaných problémů s chováním, než ty, které byly svědky méně závažného násilí. (Ybarra, Wilkens & Lieberman, 2007) V případě externalizovaných problémů (např. agresivity dítěte, delikvence) je pravděpodobné, že jsou ovlivňovány více faktory, než je jen výskyt domácího násilí. Těmito dalšími faktory mohou být například depresivní a úzkostné symptomy nebo i následný kontakt s násilným rodičem. (Hunter & Graham-Bermann, 2013).

Míru problémů s chováním ovlivňuje také to, zda se v průběhu konfliktu objevila nějaká zbraň (např. nůž nebo pistole), ať již byla použita k přímému ublížení na zdraví nebo k vyhrožování. Použití zbraně zvyšuje u dítěte problémy s chováním vyvolané nepřímou viktimizací v rodině. Zajímavým zjištěním výzkumu v této oblasti je fakt, že použití zbraně tyto problémy zvyšuje bez ohledu na to, zda dítě zbraň vidělo. Lze tedy uvažovat, že klíčovým faktorem není samotný výskyt zbraně jako spíš celková závažnost domácího násilí, kterou použitá zbraň reprezentuje. (Jouriles, et al., 1998).

Tailor a Letourneau (2012) ve své práci upozorňují, že je třeba brát při zkoumání problémů s chováním v potaz pohlaví dítěte, neboť chlapci obvykle v souvislosti s vystavením domácímu násilí vykazují externalizované problémy chování, kdežto u dívek jde naopak hlavně o problémy internalizované. Výzkum, který provedl Cummings, Pepler a Moore (1999) mezi dětmi v chráněném bydlení pro týrané ženy zjistil další rozdíl mezi pohlavími dětí. Dívky v tomto případě měly větší externalizované i internalizované problémy s chováním nejen než kontrolní skupiny dívek, které nebyly vystaveny domácímu násilí, ale i větší, než v případě chlapců se stejnou zkušeností. Dalším podstatným rozdílem je pak věk dítěte. Výzkum, který porovnával děti ve věku dvou a čtyř let, ukázal podstatný rozdíl ve výskytu problémů s chováním. Ty byly s vystavením domácímu násilí spojeny pouze v případě čtyřletých dětí. Je tedy pravděpodobné, že vyspělejší kognitivní schopnosti a

sociální dovednosti čtyřletých dětí vedly k většímu uvědomění si chování rodičů a většímu pochopení toho, co toto násilné chování reprezentuje. Teprve toto uvědomění tedy pravděpodobně zvyšuje problémy s chováním. (Paterson et al., 2008)

Ačkoliv výsledky jednotlivých výzkumů se mírně liší, všechny se shodují v tom, že domácí násilí ovlivňuje chování dítěte a může způsobovat problémy v této oblasti. Jak přesně tento vliv na dítě bude působit je však ovlivněno mnoha dalšími faktory.

3.3 Posttraumatická reakce a změny prožívání

Domácí násilí v rodině je pro dítě traumatickou zkušeností, i pokud není jeho přímou obětí. Subkapitola se věnuje jednak zkoumání spojitosti mezi domácím násilím a traumatickými symptomy u dítěte a také změnám v prožívání dítěte včetně vnímání sebe sama.

Z hlediska reakcí na závažný stres lze podle MKN 10 (2008) odlišit tři hlavní typy:

- akutní stresová reakce
- posttraumatická stresová porucha
- poruchy přizpůsobení

Výzkumy zabývající se nepřímou viktimizací dětí v prostředí domácího násilí se z těchto tří typů nejčastěji věnují posttraumatické stresové poruše.

Vystavení domácímu násilí je jednou z možných příčin rozvoje posttraumatické stresové poruchy (*Posttraumatic stress disorder - PTSD*) v dětství a dospívání. Její diagnostikování je však mnohdy poměrně komplikované. Na tom se podílí především rozličnost a jedinečnost jednotlivých případů domácího násilí a také fakt, že domácí násilí není jednorázovou událostí, ale že se jedná o opakované chronické násilí. To může symptomy zhoršovat a navíc vést k maladaptivnímu fungování ve více oblastech, což může příznaky posttraumatické stresové poruchy do jisté míry zastínit. (Margolin & Vickerman, 2011) Posttraumatickou stresovou poruchu lze navíc rozdělit na dva odlišné subtypy, internalizující a externalizující. V případě internalizujícího subtypu převládá v prožívání jedince strach a projevuje se intrusí (vtíravé vzpomínky), klasickými flashbaky, vyhýbáním se a pocity viny. Oproti tomu externalizující subtyp je typický hněvem, hostilitou, vnitřním napětím, zvýšeným nabuzením, případně disociací. (Čírtková, 2014)

Lehmannův výzkum (1997) ukazuje, že posttraumatická stresová porucha se v reakci na domácí násilí vyskytuje dvakrát tak často u dětí mezi 9-12 lety než u dětí mezi 12-15 lety.

Dvě třetiny dětí, které touto poruchou trpěly, byly svědky domácího násilí více než 4 roky, kdežto u dětí bez PTSD byla ve více než polovině případů doba domácího násilí mezi 2 a 4 lety. Celkově výzkum došel k závěru, že zhruba ze 71% mohou být symptomy PTSD vysvětleny věkem dítěte, povahou jeho zkušenosti a tím, jak samo dítě subjektivně negativně situaci vnímalo.

Jarvis, Gordon a Novaco (2005) zase ve svém výzkumu porovnali děti, které byly domácímu násilí vystaveny pouze jako svědci, a děti, které byly přímými oběťmi. V PTSD symptomech však nebyly nalezeny žádné prokazatelné rozdíly. Podobně jako v předchozí studii se však jako důležitý faktor jeví doba trvání a četnost násilí mezi rodiči.

Děti, u kterých se vlivem domácího násilí rozvinula PTSD, vykazovaly odlišnou pozornost vůči výrazům emocí v obličeji (*attention bias to emotional faces*). Experimentálně bylo prokázáno, že násilí vystavené děti s posttraumatickou stresovou poruchou vykazují zvýšenou pozornost vůči hněvu, oproti dětem, které sice byly také vystaveny domácímu násilí, ale PTSD se u nich nerozvinula. (Swartz et al., 2011)

S příznaky posttraumatické stresové poruchy je obvykle spojená také deprese, úzkosti, případně i suicidální syndrom. (MKN 10, 2008) Dlouhodobý strach a depresivní prožívání vzniklé v reakci na ztrátu pocitu bezpečí jsou jednou z nejvýstižnějších charakteristik dětí z rodin ohrožených domácím násilím. (Bednářová et al., 2009) Vztahu deprese a vystavení domácímu násilí u dětí je pozornost věnována již dlouhou dobu. Sternberg et al. (1993) porovnávala v tomto ohledu děti, které byly přímými oběťmi domácího násilí, jeho svědky, kombinací obojího nebo se s domácím násilím vůbec neseťkaly. Děti, které byly vystaveny vlivům domácího, vykazovaly více depresivních příznaků. Nejhuře na tom byly děti, které byly svědky i přímými oběťmi, mezi zbylými dvěma vystavenými skupinami (jen oběti a jen svědci) nebyl významný rozdíl. Khodarahimi (2014) se ve svém výzkumu zaměřil naopak na naději a její spojitost s vystavením domácímu násilí v dětství. Tento výzkum dospívá k podobným výsledkům, jako ty zaměřené na depresi a beznaděj, tedy že vystavení domácímu násilí v dětství snižuje naději, jakou člověk disponuje v dospělosti.

Nerozpoznaná deprese je nejvíce riziková zvláště v pubertě, kdy může častěji vést k pokusům o sebevraždu, drogám, alkoholu nebo v některých případech (především u dívek) k promiskuitnímu chování. (Bednářová et al., 2009)

Problematické je pro osoby, které v dětství zažily domácí násilí, i prožívání sebe sama, tedy vypěstování si zdravého sebevědomí a sebehodnocení. Výzkum provedený na vzorku amerických vysokoškolaček ukázal, že ty, které byly svědky domácího násilí, dosahovaly nižších skóreů na škále RSE (*Rosenberg Self-Esteem Scale*), tedy jejich sebevědomí bylo oproti těm, které nebyly svědky domácího násilí, nižší. (Davies, DiLillo & Martinez, 2004)

Reakce na prožité trauma a změny prožívání představují pro dítě velké riziko a mohou výrazně ovlivnit i jeho život v dospělosti, stejně jako pohled na sebe samotného, a je tedy třeba jim věnovat velkou pozornost.

3.4 Fyzické obtíže

Vystavení násilí a traumatickým událostem v dětství je již dlouho spojováno s nízkou úrovní fyzického i psychického zdraví v dospělosti. Neméně důležité je však také pochopení bezprostředního vztahu mezi vystavením domácímu násilí a fyzickými zdravotními problémy u malých dětí. (Kuhlman, Howell & Graham-Bermann, 2012) K somatizaci u dětí nejčastěji dochází vlivem zvýšené míry stresu či jiné zátěže, například ve formě zvýšených očekávání. Také výskyt problémů s přízpůsobením je úzce spojen se somatizací a to jak ve formě internalizovaných, tak externalizovaných problémů s chováním. (Pustilnik, 2002) U dětí dochází k somatizaci nezpracovaných úzkostí a konfliktů častěji než u dospělých. Často se tak u dětí z rodin ohrožených domácím násilím setkáme s onemocněními či příznaky, u kterých je obtížné najít příčinu a lze je vysvětlit jen psychosomaticky. Nejběžnějšími problémy pak je enuréza, záněty uší, bolest hlavy, břicha, problémy se zažíváním, alergie, astma, problémy se spánkem, obecně častější nemocnost, ale i sebepoškozování nebo problémy s přiměřeným příjmem potravy (odmítání jídla nebo nadměrný příjem). (Bednářová et al., 2009)

Příkladem může být studie, kterou provedl Kuhlman, Howell a Graham-Bermann (2012). Ti ve svém výzkumu zjistili, že v předškolním věku trpí děti z rodin s domácím násilím výrazně častěji astmatem, alergiemi a závratěmi. Astma a také bolesti břicha jsou obecně spojeny se sníženým psychickým zdravím dítěte. Zajímavé je zjištění, že k těmto obtížím inklinují spíše dívky než chlapci. Z dlouhodobého hlediska byla prokázána spojitost domácího násilí s obtížemi, jako je bolest hlavy, zad, břicha a zvýšená náchylnost k infekčním onemocněním. Psychosomatické obtíže jsou však poměrně nespecifické a mohou být spojeny i s jinými náročnými situacemi v rodině, které nemusejí být násilné povahy, či s negativní situací ve škole.

V kontextu domácího násilí je třeba uvést také větší riziko úrazu u dítěte, jak bylo zmíněno již v úvodu třetí kapitoly, a fakt, že děti z těchto rodin bývají více fyzicky trestány. Pro zdraví dítěte je riziková také izolace rodiny, která může v extrémních případech vést až k bránění návštěv lékaře. (Bednářová et al., 2009)

3.5 Transgenerační přenos

Jednou z obtíží, kterou často v dospělosti zažívají ti jedinci, kteří byli jako děti vystaveny domácímu násilí ve své původní rodině, je násilné chování jimi produkované nebo na ně mířené. Nejčastější hypotézou proč k tomuto jevu dochází je modelování. Je prokázáno, že zážitek přímé nebo nepřímé viktimizace je spojen s různými vzorci násilného chování, případně psychopatologie, ačkoliv skutečný rozsah tohoto vztahu není zcela jasný. (Murrell, Christoff & Henning, 2007) Je-li jedinec obklopen násilím, může snadno dojít k závěru, že násilné chování je zcela běžným prostředkem dosahování cílů, ventilace emocí a řešení problémů a nerozvine si příhodnější strategie a formy reagování. Mnohdy se zážitky bezmoci a slabosti, které jedinec v dětství vlivem násilí, ať již mířeného na něj nebo na jeho blízké, zažíval, způsobí identifikaci dítěte s agresorem, aby se těmito prožitkům do budoucna vyhnulo. Na druhou stranu může dojít k identifikaci i s rolí oběti, která v mnoha případech pro dítě představuje primární pečující osobu. (Ševčík & Špatenková, 2011)

Thajský výzkum sledoval vliv vystavení domácímu násilí v dětství u žen na jejich násilné chování v dospělosti. Tento výzkum zohledňoval jak přímou, tak i nepřímou viktimizaci. Z výsledků vyplývá, že viktimizace v dětství zvyšuje pravděpodobnost, že se v dospělosti tyto ženy stanou násilnými osobami, a to v případech fyzického i psychického násilí. Pokud srovnáme přímou a nepřímou viktimizaci, zjistíme, že nepřímá viktimizace má na násilí v dospělosti větší vliv, než viktimizace přímá. Podobných výsledků studie dosahuje i v případě pravděpodobnosti, že se žena stane v dospělosti obětí, nikoliv násilníkem domácího násilí. (Kerley et al., 2010) K zajímavým výsledkům dospěli Bevan a Higgins (2002), kteří ve svém výzkumu zkoumali, do jaké míry je domácí násilí do určité míry naučené z dětství. Jejich respondenty byli muži, kteří v dětství zažili některou z forem špatného zacházení, přičemž jednu skupinu tvořili právě ti, kteří byly svědky domácího násilí. U nepřímé viktimizace domácím násilím v dětství byla nalezena jedinečná spojitost s psychickým týráním partnerky a rovněž traumatickými symptomy. V případě fyzického týrání byla největší spojitost prokázána se zanedbáváním v dětství, nicméně i ostatní typy špatného zacházení v dětství zde hrály roli. Výzkum provedený mezi čínskými imigranty v USA zase

srovnával dvě skupiny mužů: skupinu násilných mužů, kteří bili své partnerky, a kontrolní skupinu. Při zkoumání historie domácího násilí v jejich původních rodinách bylo zjištěno, že zatímco ve skupině násilných mužů korelovalo vystavení násilí v dětství s násilím páchaným na jejich partnerkách, v kontrolní skupině došlo k obdobné korelaci s depresí. Tato zjištění naznačují dvě rozdílná vyústění nepřímé viktimizace domácím násilím v dětství. (Jin, Eagle & Yoshioka, 2007)

To, s kým se dítě spíše identifikuje, ovlivňuje více faktorů, mezi nimiž je třeba zmínit hlavně pohlaví dítěte ve vztahu k pohlaví oběti a agresora. Jankowski, Leitenberg, Henning a Coffey (1999) ve skupině vysokoškolských studentů odlišili, zda byly v dětství svědky násilí na rodiči stejného pohlaví, opačného pohlaví, obou nebo nikoho. Následně pak zjišťovali, zda byli respondenti vystaveni či zda zažili agresivní chování ze strany svých partnerů. V obou případech byli agresí nejméně ohroženi ti respondenti, kteří v dětství nebyli vystaveni násilí mezi rodiči. Násilného chování se pak nejvíce dopouštěli ti z respondentů, kteří byli v dětství svědky pouze násilí ze strany rodiče stejného pohlaví. Naopak nejvíce obětí partnerské agrese bylo ze skupiny, kde roli násilného rodiče a oběti zastávali oba rodiče.

O'Keffe (1998) se mezi adolescenty zaměřila na faktory, které odlišují ty, kteří byli v dětství svědky domácího násilí a zažili agresivní chování v partnerském vztahu, a ty, kteří sice také byli svědky domácího násilí, ale ve svém vztahu jej nezažili. Muži, kteří ve svém vztahu způsobili násilí, se odlišovali nižším ekonomickým statusem, zkušeností s násilím v komunitě a ve škole, přijetím násilí ve vztahu a nízkým sebevědomím. Muži, kteří byli obětí násilí ve vztahu, se lišili pouze socioekonomickým statusem a přijetím násilí ve vztahu. V případě žen jako násilných osob byly odlišujícími faktory zkušeností s násilím v komunitě a ve škole, slabé školní výsledky a zneužití v dětství. Faktory odlišující ženské oběti násilí ve vztahu, pak byly pouze slabé školní výsledky a zneužití v dětství.

Jak z výše zmíněných výzkumů vyplývá, nepřímá viktimizace domácím násilím v dětství představuje vážný rizikový faktor pro opakování podobné situace i v dospělosti. Jestli však k tomu dojde a jak toto násilí bude případně vypadat, není možné jednoznačně určit jen na základě informace o zážitku z dětství. Stejně jako v případě ostatních možných dopadů domácího násilí na dítě zmíněných v této práci, působí na jedince mnoho dalších vlivů, na které je potřeba nezapomínat.

4. Podpůrný systém a možnosti pomoci

Pomoc dítěti, které bylo svědkem domácího násilí, se odvíjí od konkrétních případů. Je však, jak již bylo zmíněno, třeba brát v potaz rozličné vlivypůsobící na dítě, stejně tak jako poměrně široké spektrum různých dopadůzmíněných v předchozích kapitolách. Poskytnutí terapeutické péče pouze dítěti často nemusí být dostatečné, neboť bez ohledu na to, zda se rodina pod vlivem domácího násilí rozpadla nebo ne, byl narušen celý systém. Mnoho autorů uvádí, že prožívaný stres rodičů, jejich prožívání a míra adaptability vztahu s dítětem z velké části ovlivňují stav dítěte a jeho obtíže. (Zerk, Mertin & Proeve, 2009; Johnson & Lieberman, 2007; Jarvis, Gordon & Novaco, 2005) Výběr metody intervence pro děti v rodinách vystavených domácímu násilí spočívá na množství faktorů, jako je například bezpečí rodiny, vykazované symptomy u dítěte, ale i názor konkrétního odborníka a jeho přístup. (Borrego et al., 2008)

Tato kapitola představuje pouze stručné představení cílů a některých řešení jak z hlediska zajištění bezpečí, tak i následné práce s dětmi, jejich rodinou jako celkem i rodiči jako jednotlivci, které dozajista není vyčerpávající.

4.1 Legislativa

Opatření, jako je přivolání policie, vykázání či uvěznění útočnicka nebo opuštění násilné domácnosti jsou považována za užitečná a v případech, kdy to zákon umožňuje, by takovéto kroky měly být použity. (Berg, 2013) V České republice je od 1. 1. 2007 účinný zákon č. 135/2006 Sb., který umožňuje vykázat násilníka ze společného obydlí. Vykázání má za úkol zajistit bezprostřední bezpečí oběti domácího násilí a umožnit jí dále se situací pracovat. Důležitou roli v těchto případech hrají intervenční centra, jejichž prioritou je poskytnutí péče obětem, jejichž partner/ka byl/a vykázán/a. V desetidenní lhůtě vykázání mají intervenční centra za úkol podpořit oběť jak z hlediska psychologického, tak i právního poradenství, aby byla následně schopná rozhodnout se, jak chce dále pokračovat. (Čírtková, 2013)

4.2 Psychologická pomoc

Jak již bylo zmíněno v předchozím odstavci, psychologická péče obětem domácího násilí je v případech vykázání poskytována prostřednictvím intervenčních center, která se zaměřují především na okamžitou pomoc. V této kapitole je možná psychologická pomoc podrobněji přiblížena z hlediska jednotlivých oblastí, na kterých je třeba, s ohledem na dítě jako svědka, pracovat při řešení domácího násilí.

4.2.1 Práce s dítětem

Rozhodnutí, zda v případě dítěte, které bylo svědkem domácího násilí, zahájit terapii, je učiněno poměrně rychle v případech závažného domácího násilí nebo pokud dítě vykazuje ve svém přirozeném prostředí problémy (např. agresivní chování). (Ronenová, 2000) Včasná podpora a intervence představuje důležitou možnost, díky které může dítě, které bylo vystaveno domácímu násilí, dosáhnout prostředků potřebných pro jeho zdravý vývoj a pro minimalizování rizik spojených s jeho situací. Důležitý je především rozvoj programů pro malé děti, kterým často chybí jakékoliv pochopení násilného chování, kterému byly doma svědkem. (Gewirtz & Edleson, 2007)

V současné době existují ve světě programy pro děti vyrůstající v rodinách postižených domácím násilím, které jsou určené většinou pro děti od pěti let věku. Většina z nich je rozdělena podle věku na skupiny do 8 let, do 12 let a nad 12 let. V případě poslední z nich jsou již rozdělení na chlapce a dívky. Cílem je pomoc v oblasti přenesení odpovědnosti na konkrétního pachatele, zbavení se pocitů viny a izolace, zajištění vlastní bezpečí, zpracování tématu odchodu od násilnických rodičů, vyjádření vlastních pocitů, řešení konfliktů bez použití násilí a vypěstování si zdravé sexuální role a zdravého sebevědomí. V České republice je však běžnější individuální práce s dítětem. (Čírtková, 2013)

4.2.2 Práce se vztahy v rodině

Pro dítě je velice důležité jeho rodinné prostředí, které by mu mělo poskytnout podporu. Z tohoto důvodu je tedy důležité jak situaci zvládl zpracovat rodič. Je třeba, aby se sám ze svého traumatu a traumatu dítěte zotavil, a mohl tak vyslechnout pocity dítěte. Rovněž je třeba posílit vztah rodič-dítě a identifikovat, zda rodič sám nebude potřebovat následnou péči. (Ziegler & Weidner, 2006)

Domácí násilí výrazně zasahuje a narušuje strukturu a vztahy celé rodiny. (Cimrmanová, 2013; Ziegler & Weidner, 2006; Stover, Van Horn a Lieberman, 2006) Pomoc takovéto rodině se liší v závislosti na tom, zda se rodinný systém pod vlivem domácího násilí nerozpadl a má zájem obnovit co možná nejlepší rodinné fungování, nebo zda došlo k jeho rozpadu a separaci členů. Každý případ domácího násilí tvoří specifické problémy, odlišné zdroje, historie, vzorce násilí, motivace i vztahy. V některých případech může být domácí násilí pouze špičkou ledovce. Odlišnosti jednotlivých případů navíc znesnadňují vytvoření komplexního terapeutického modelu účinného pro všechny. Přístup terapeuta tedy musí být

dostatečně flexibilní a terapii individualizovat podle klientů. Řešit násilí v rodině není náročné jen pro její členy, ale také pro odborníky, kteří musí být velmi opatrní na jejich vlastní postoje vůči násilí. (Berg, 2013)

Jak již bylo zmíněno v přechozích kapitolách, rodinu lze považovat za systém, komplexní strukturu. Proto je pro stabilní změnu v jejím rámci důležité, aby se jí účastnili všichni členové rodiny, respektive domácnosti, a to i v případech, kdy je terapeutická péče primárně zacílena jen na některé její členy. Dítě nemůže dosáhnout plného zotavení, nezpracovala-li trauma pečující osoba, která byla obětí, případně, pokud byla rodina zachována, avšak násilná osoba nepracuje na nápravě. Příkladem může být ale i situace, kdy agresor na sobě pracuje a dosahuje výsledků, ale jeho okolí to nepřijímá a vnímá jej stále stejným způsobem. (*Domácí násilí v kontextu rodiny a práce.*, 2014)

Borrego et al. (2008) upozorňuje především na vztah mezi rodičem a dítětem jako na klíčový prvek v terapii. Interakční terapii rodič - dítě (*Parent-child interaction therapy - PCIT*), ačkoliv nebyla původně vytvořena pro případy domácího násilí, považuje v této oblasti za velmi slibnou a postihující právě mnohdy přehlíženou nápravu vztahu. V případě této terapie a jí podobných je třeba brát v potaz určitá omezení. Prvním z nich je pokračující násilí, neboť v takovémto případě nejen, že nemůže být terapie úspěšně realizována, ale i její přínosy by nebyly tak velké. Druhým limitem pak je vážné trauma (rodiče nebo dítěte), kde PCIT může být použito pouze jako doplňkové terapie, ale primární zájem by měl být směřován na řešení traumatu.

Dalším příkladem možnosti práce rodičů na svém vztahu s dítětem, tentokrát z českého prostředí, je trénink rodičovských dovedností. Jde o 10 týdenní tréninkový program, jehož cílem je posílení vztahu mezi rodičem a dítětem formou hry během půlhodinových tréninkových bloků. Podstatná je spolupráce rodiče s trenérem a především ochota a dobrovolnost. Vstup do tohoto programu však není možný pro rodiče s psychiatrickou diagnózou a pro týrající rodiče. Během setkání je třeba vyvarovat se výčitek, ponižování, ale i oceňování nebo požadavků, naopak však je cílem sdílení myšlenek a pocitů, přijetí a pochopení. (Bednářová et al., 2009)

4.2.3 Program pro násilné osoby v ČR

Co se týče programů pro násilné osoby v České republice lze jmenovat například program pro osoby s násilným chováním ve vztazích nabízený od roku 2009 SOS centrem Diakonie

ČCE v Praze. Program se zaměřuje na porozumění vlastních emocí a postojů a změnu chování. Tento program nabízí různé formy práce s klientem: individuální konzultace, skupinový program a párové konzultace dvojicím. (*Výroční zpráva 2011 Diakonie ČCE – SKP v Praze*, 2012) Od února 2015 probíhá také pilotní Kurz zvládání vztekuvycházející z původně norského konceptu a je zacílen právě na násilné osoby. Tento kurz staví především na edukaci, vzájemném sdílení a podpoře, uvědomění si strategií zvládání vzteku a na nácviu. Je možné, že po pilotním kurzu dojde ještě k určitým úpravám konceptu pro naše prostředí a v případě potřeby bude možné tento kurz upravit pro individuální práci s pachatelem domácího násilí. (Čáp, 2015)

4.2.4 Specifika rozpadlé rodiny

V případě rozpadu rodiny vlivem domácího násilí se objevuje nutnost řešení nově vzniklého problému. Jde o kontakt dítěte s násilným členem rodiny, kterým ve velkém množství případů bývá jejich otec. Hunter a Graham-Bermann (2013) ve svém výzkumu zjistili, že téměř tři čtvrtiny dětí mají následně se svými otci nějaký osobní kontakt, v průměru jednou či dvakrát týdně. Interakce s otcem však u dítěte může vyvolávat různé asociace a pocity, se kterými si samo neví rady. Matky navíc často mohou mít problémy nebo nechtějí s dětmi tyto záležitosti řešit, neboť pro ně představují těžké téma, a děti pak neví, na koho se obrátit. Již samotná domluva kontaktu dítěte s otcem může představovat pro matku traumatizující a náročnou situaci, vlastní stýkání se otce s dítětem ji pak může výrazně zúzkostňovat. Rozhodnutí, zda kontakt s otcem podporovat, není nijak jednoduché. Je doporučováno, aby bylo v první řadě posouzeno domácí násilí, které v rodině probíhalo, a to z hlediska závažnosti, frekvence a doby trvání. Matky, ale i děti, bývají obvykle v případě méně závažného domácího násilí více ochotné kontakt s otcem podporovat. Navíc se ukázalo, že v případě závažnějšího domácího násilí následný kontakt s otcem umocňoval problémy s chováním dítěte. Na druhou stranu však bylo zjištěno, že kontakt s otcem může zároveň chránit dítě před vyšší úrovní problémů s chováním a to hlavně v případech, kdy se jedná o otce s méně častým agresivním chováním, který je schopen regulovat své emoce a pomoci dítěti zpracovat ty jeho. Proto je pro takové otce doporučena nejprve návštěva psychologa nebo jiného odborníka, a až následně mu je případně umožněn vlastní kontakt s dítětem (bez dohledu).

Poznatky s pomocí rodinnému systému postiženému domácím násilím je tedy možno shrnout do několika bodů. Prvním je terapeutická pomoc přímým i nepřímým obětem násilí se zpracováním jejich zážitků, traumat, zajištění bezpečí a řešením problémů spojených s vystavením domácímu násilí. Dále jde pak o terapii zaměřenou na rodinný systém a vztahy v něm. Pokud je násilná osoba stále součástí tohoto systému, bývá vhodná i práce s ní. Ta by jí umožnila změnu, především na úrovni behaviorální a seberegulační. Pokud násilná osoba již není součástí rodinného systému, ale stále má zájem o setkávání se s dítětem/děťmi, je třeba zajistit, aby tento kontakt byl bezpečný a pro účastníky co možná nejméně zatěžující.

5. Návrh výzkumu

Cílem tohoto výzkumu je zjistit, jaký dopad zanechává domácí násilí prožité v dětství u vysokoškolských studentů, tedy osob v mladší dospělosti. Tato studie by ráda odpověděla na otázky, jakou mají vysokoškolští studenti zkušenost s domácím násilím v dětství, jaké to na nich zanechalo následky a jak se tyto dopady liší v závislosti na tom, zda byli pouze svědky násilí mezi druhými osobami, nebo zda byli přímou obětí.

Tento výzkum využívá kombinovaného výzkumného plánu. V první, kvantitativní části, mapuje pomocí dotazníkového šetření, zda se respondenti ve svém okolí či z vlastní zkušenosti setkal s domácím násilím a pokud ano, jak toto násilí vypadalo a jeho průběh. Prostřednictvím této kvantitativní části proběhne i nábor respondentů pro následující část výzkumu.

Ve druhé, kvantitativní části se výzkum zaměřuje na zmapování následků zanechaných nepřímou viktimizací domácím násilím v dětství na lidech ve věku mladší dospělosti, zkoumání tehdejšího prožívání situace a její nynější zpětné vnímání. Co subjektivně považují za významné a zda se potýkají v souvislosti se zkušeností z dětství s problémy v současném životě. Kvalitativní šetření bude vycházet z koncepce zakotvené teorie

5.1 Kvantitativní část

Cílem dotazníkového šetření je zjištění, kolik z respondentů se již setkalo s domácím násilím, kde se s ním setkali, o jaký druh násilí se jednalo a jaká v rámci něj byla jejich role. Následné vyhodnocení dotazníku bude zpracováno na deskriptivní úrovni. Současně si kvantitativní část výzkumu dává za cíl oslovení případných respondentů pro kvalitativní studii.

Dotazník je koncipován pro použití na internetu, což umožňuje zobrazit respondentovi pouze adekvátní otázky vzhledem k jeho předchozí odpovědi a usnadňuje tak vyplnění i administraci. K vytvoření tohoto dotazníku byl použit formát Google Forms. V příloze je uveden tento dotazník ve formě prostého textu spolu s vyznačenou návazností otázek.

5.1.1 Výzkumný vzorek

Podobně jako některé dřívější studie (např. Davies, DiLillo & Martinez, 2004; Jankowski, Leitenberg, Henning & Coffey, 1999) je výzkum zaměřen na vysokoškolské studenty. Důvodů pro tento výběr je hned několik. V první řadě jde o věkovou kategorii, která většinou

odpovídá mladší dospělosti. Právě v této věkové skupině lze předpokládat výskyt obtíží spojených s tím, co respondenti prožili v dětství, i když lze počítat s tím, že některé z obtíží se projeví až později, v době dlouhodobějšího rodinného soužití. Druhým důvodem je lepší porovnatelnost dat se zahraničními studiemi, které se často na vysokoškolské studenty zaměřují. Posledním důvodem je dostupnost prostředků pro kontaktování případných respondentů. Volba již dospělých respondentů, umožňuje postihnout dlouhodobé následky vystavení domácímu násilí. Zároveň se tím snižuje riziko sekundární viktimizace, neboť události, na které se tento výzkum zaměřuje, se udály již před delší dobou, a respondenti jsou již schopni sami posoudit, zda jsou ochotni a schopni se výzkumu zúčastnit. Výzkum na této populaci by mohl být pilotní studií pro následné studie na větším vzorku.

5.1.2 Administrace

Dotazník bude šířen prostřednictvím vysokoškolských studijních skupin a internetových stránek (např. Facebook). Výběr respondentů je tedy nenáhodný, konkrétně se jedná o sebevýběr. Zohledněny budou pouze dotazníky těch respondentů, kteří uvedli, že jsou studenty vysoké školy, a jejichž věk je mezi 18 a 30 lety. Možnost vyplnit dotazník bude otevřena až do ukončení obou částí výzkumu.

5.1.1 Položky a struktura dotazníku

Položky byly koncipovány s ohledem na zkoumané oblasti a data potřebná pro případné zařazení respondenta do kvalitativní části výzkumu. V úvodu je respondentovi předložena definice domácího násilí, spolu s výzvou, aby otázky zodpovídal s ohledem na daná kritéria. Definice byla zvolena co možná nejširší a nejjednodušší, aby bylo možné postihnout co možná nejvíce typů domácího násilí a zároveň aby byla co nejsrozumitelnější:

„Domácí násilí = dlouhodobé násilné chování mezi osobami ve společné domácnosti, kdy jednoho z účastníků lze považovat za osobu násilnou a druhého za oběť.“

Berte prosím v potaz rovněž to, že násilí může být fyzické, ale i psychické, sociální, ekonomické nebo sexuální.“

První část dotazníku obsahuje položky týkající se obecných informací o respondentovi. Následují otázky týkající se samotné zkušenosti s domácím násilím, které jsou již prezentovány postupně. Konkrétně se jedná o zkušenost s násilím ve vlastní rodině v dětství,

ve vlastní rodině a vztazích v dospělosti a s domácím násilím ve svém okolí, přičemž oddíl zkušenosti v dospělosti je rozdělen na tři subtypy. Prvním je zkušenost v roli oběti nebo násilníka, druhým je zkušenost s násilím ve vztazích, a třetím je zkušenost v roli svědka, nicméně následně se dotazník z důvodu přehlednosti věnuje pouze roli oběti nebo násilné osoby a případné další zážitky jsou ponechány pro kvalitativní část studie. Pokud respondent na otázky ohledně zkušenosti s domácím násilím odpoví negativně, tedy že se s ním osobně ani ve svém okolí nikdy nesešel, dotazník bude ukončen. Následující mapující otázky, tedy o jaké domácí násilí se jednalo, mezi kým probíhalo a zda mu bylo přítomno dítě (ve smyslu nezletilého), jsou respondentovi zobrazeny pouze, jsou-li relevantní vzhledem k jeho předchozí odpovědi. U některých otázek byla respondentovi rovněž ponechána možnost doplnit vlastní odpověď. Subjektivní prožívání situace, postoj či připisovaná významnost v případě osobní zkušenosti nebyla nakonec do dotazníku zařazena z důvodu usnadnění administrace, komplexnosti těchto informací a tedy jejich možného zkreslení při sdělení ve formě dotazníku a byla zařazena až do kvalitativní části výzkumu.

V závěru dotazníku mají všichni možnost zanechat svůj kontakt pro zaslání výsledků výzkumu. Pokud jde o respondenta, který má osobní zkušenost s domácím násilím z dětství, je mu rovněž nabídnuta možnost zúčastnit se návazného kvalitativního výzkumu. Více k zařazení respondentů do kvantitativní části je uvedeno v příslušné kapitole níže.

5.2 Kvalitativní část

Cílem této části výzkumu je zjistit nejčastější a nejvýraznější subjektivně vnímané dlouhodobé dopady nepřímé viktimizace domácím násilím v dětství, které můžeme pozorovat v období mladší dospělosti. Čím jsou tyto dopady ovlivňovány a čím se liší od dopadů přímé viktimizace. Jak jedinec zpětně celou situaci vnímá, popisuje a prožívá.

Kvalitativní výzkum využívá přístupu zakotvené teorie. Tento kvalitativní přístup byl zvolen díky možnosti postižení jevu v jeho komplexnosti a souvislostech. Cílem zakotvené teorie je návrh teorie pro fenomény v určité situaci, což je pro tento výzkum příhodné. Další výhodou strategie zakotvené studie je to, že poskytuje explicitní procedury pro analýzu získaných dat. Rozhovory s respondenty budou následně přepsány do textové formy a v té následně kódovány, nejprve pomocí otevřeného kódování, které se bude zaměřovat na jednotlivá sdělení a následně bude přecházet k obecnějším pojmům. Následně na základě axiálního a selektivního kódování budou nalezeny souvislosti mezi jednotlivými kategoriemi

a bude provedena jejich integrace. Postup interpretace a sběru dat bude přerušeno až v okamžiku teoretické saturace, kdy již další kódování nepřináší nic nového.

5.2.1 Vzorek respondentů

Výzkumný vzorek tvoří respondenti z kvantitativní části výzkumu, kteří v dotazníku uvedli, že v dětství zažili domácí násilí, a projeví zájem zapojit se do kvalitativního výzkumu. I v tomto případě bylo podmínkou pro zařazení uvedené studium vysoké školy a věk mezi 18 a 30 lety. Tato skupina byla následně rozdělena na svědky násilí a na jeho oběti. Případné násilné osoby nebudou do této části výzkumu zařazeny, kontraindikací je rovněž i dodnes probíhající násilí z dětství, pokud respondent stále žije v původní rodině. Respondenti z obou kategorií budou do kvalitativní části zváni postupně až do dosažení teoretické saturace, tedy bude použit teoreticky zaměřený výběr.

V případě vyčerpání dostupných respondentů, respektive při přiblížení se tomuto bodu, aniž by již bylo dosaženo teoretické saturace, dojde k další vlně aktivního šíření dotazníku mezi vysokoškolské studenty.

5.2.2 Administrace

Administrace dat proběhne v tiché místnosti, jejíž vybavení umožňuje respondentovi dostatek pohodlí. Administrátor bude mít během rozhovoru k dispozici osnovu s tématy, které je třeba projít a papír na poznámky ohledně průběhu a respondentových reakcí a chování. Samotný rozhovor bude s informovaným souhlasem respondenta nahráván na diktafon, aby byl umožněn následný přepis rozhovoru.

5.2.3 Struktura rozhovoru

Informace od jednotlivých respondentů budou získávány pomocí neformálního rozhovoru s předem danou strukturou a tématy, mezi kterými je však možno s ohledem na směr konverzace přeskokovat. Rozhovor bude rozdělen na dvě hlavní části, přičemž jedna je věnována dětství a době, kdy byl respondent vystaven domácímu násilí v rodině, druhá pak blízké minulosti a době současné. Vzhledem k věku respondentů je možné, že se tato období budou částečně překrývat.

První část rozhovoru je zaměřená na:

- Zmapování průběhu domácího násilí (Z části se překrývá se vstupním dotazníkem, který bude mít během rozhovoru administrátor k dispozici)
 - Mezi kým násilí probíhalo, kdo byl obětí a kdo osobou násilnou, jak dlouho/v jakém věku respondenta probíhalo, jaká byla role respondenta v rámci konfliktu, kdo všechno žil ve společné domácnosti
 - Charakteristika násilí – formy násilí, závažnost, eskalace, typ násilí
 - Intervence – zda bylo nutné ošetření, zásah policie, zda došlo k vykazání (bylo-li v té době již možné), terapii
 - Ukončení domácího násilí – zda došlo k ukončení, případně jak a jak situace vypadala poté
- Vliv situace na respondenta
 - Somatické obtíže – poruchy spánku, zvýšený výskyt nemoci
 - Změny prožívání – jak se v dané situaci respondent cítil (pocity viny, bezmoci, anxieta, noční můry, snížené sebevědomí, deprese aj.)
 - Problémy s chováním (impulzivita, agresivita, snížená empatie, „acting out“ aj.) + školní a výchovné záznamy
 - Vývojové hledisko – jak se domnívá, že na situaci reagoval a jak ji prožíval v té době, jak se to v průběhu času měnilo, co mu pomáhalo, zda se nějak adaptoval, jak to vnímá dnes
- Vztah s rodiči, rodičovské kompetence, širší rodina a blízké okolí
 - Vztah k rodičům – možná ambivalence, protektivita, hostilita aj.
 - Vztah rodičů k respondentovi – plnění rodičovské povinnosti, možné snížení rodičovských kompetencí aj.
 - Případně vztah s ostatními členy domácnosti (sourozenec, prarodič aj.)
 - Jaké byly vztahy s širší rodinou mimo domácnost případně s dalšími rodinně blízkými osobami

Druhá část rozhovoru postihne následující oblasti:

- Zmapování současné situace
 - Domácnost – kde a s kým respondent v současné době žije
 - Práce a studium – zda studuje či pracuje, kde, jak dlouho, pracovní studijní historie
- Vztahy
 - Partnerství a intimní vztahy – současné a minulé vztahy, komunikace, intimita, konflikty, psychosexuální vývoj apod.
 - Přátelé a blízké okolí – udržování blízkých vztahů, jejich četnost, kvalita a potřeba
 - Vztahy s původní rodinou – zda a jak častý udržuje kontakt s původní rodinou, ve které respondent zažil domácí násilí
 - Vztah k autoritám – ve škole, na pracovišti, v každodenním životě
- Subjektivně vnímané obtíže
 - Somatické problémy v současnosti a nedávné době
 - Psychické obtíže

5.3 Diskuse

Využití kombinovaného výzkumného plánu by umožnilo postihnout jak relativní četnosti vystavení domácímu násilí v dětství ve výzkumném vzorku, tak následně i podrobněji popsat, čím se zkušenosti respondentů vyznačují. Obě části výzkumu se však potýkají z množství limitací a proměnných.

Kvantitativní část výzkumu staví na dotazníku mapujícím zkušenosti respondenta s domácím násilím. Šíření dotazníku prostřednictvím internetu umožňuje sběr velkého množství dat, na druhou stranu je však obtížné ohlídat strukturu souboru. Ani při zařazení velkého množství identifikačních otázek by nebylo jisté, zda na ně respondenti odpověděli pravdivě. Také se tím vylučuje sebrání dat od osob, které se v prostředí internetu nepohybují. Vzhledem k cílení na vysokoškolské studenty je tak možné, že například na otázku ohledně příslušnosti k této skupině odpoví respondent nepravdivě kladně, pokud ho dotazník zajímá a chce být zařazen do výzkumu. Pravděpodobně by se také k vyplnění dotazníku uchýlili spíše ti, kterým je toto téma blízké nebo jim přijde zajímavé. Díky tomu by výsledná deskripce toho, jak často se vysokoškolští studenti setkali s domácím násilím, mohla být nepřesná, spíše

však ve smyslu nadhodnocení četnosti zkušenosti. Je třeba brát v potaz také odlišnosti této skupiny, co se týče jejich zkušenosti se vztahy či se samostatným bydlením. Vysokoškolskou populaci je možné považovat za relativně úspěšnou skupinu, nicméně citelně postižení by mohli být naopak lidé z nižších sociokulturních podmínek, kterým by stálo za to se věnovat v budoucích výzkumech.

Svou povahou se tento dotazník snaží najít střední cestu mezi jednoduchostí a komplexností informací. Ačkoliv byla v mnoha případech respondentovi ponechána možnost vlastní odpovědi, formát otázek by mohl v některých případech jeho volbu příliš omezovat a zkreslit tak výsledky. Výhodou dotazníku je jeho anonymita, díky které by se mohla snížit sebestylizace, respondenti by mohli více otevření.

Ačkoliv bylo domácí násilí v dotazníku stručně definováno, mohou být odpovědi respondenta zkresleny jeho subjektivní interpretací tohoto či i jiného pojmu použitého v dotazníku. Obecně vzato se to, co si určitý respondent představí pod pojmem násilí, může do velké míry lišit. Případné definování hranice mezi tím, co je násilí a co už ne, by bylo velmi obtížné a pravděpodobně by se jednalo jen o další subjektivní názor.

Další problém představuje převážně retrospektivní zaměření otázek. Za prvé si respondent nemusí být zcela jistý minulými událostmi, obzvláště pokud by se jednalo o rané dětství, může ho zklamat paměť. Data tak mohou být nejen zkreslená (z hlediska informací ohledně prožité situace), ale v některých případech mohou zcela chybět informace (pokud si respondent vůbec nevzpomene, že něco takového zažil, či daný zážitek potlačil, chce se vyhnout konfrontaci s tématem).

Kvalitativní výzkum by se potýkal hned s několika limitacemi. Jako první lze opět jmenovat samotný výběr respondentů. Vzhledem k tomu, že k zařazení mezi možné respondenty by bylo využito sebevýběru (z již jednou nenáhodně vybraného souboru), lze předpokládat, že ti, kteří by se potýkali až do současné doby s výraznými obtížemi spojenými s vystavením domácímu násilí v dětství, by se pravděpodobně nemuseli přihlásit z důvodu zvýšené psychické zátěže, kterou by tento výzkum mohl vyvolat. V tuto chvíli zůstává otázkou i samotná dostupnost respondentů, kteří by splňovali kritéria, a tak není jisté, jak velký by výsledný vzorek mohl být. Vzhledem k tomu, že byl pro výzkum zvolen přístup zakotvené teorie, by nedostatek respondentů zapříčinil vynucené předčasné zakončení a tím i povrchní analýzu dat.

Mezi další úskalí spojená se zvoleným přístupem bych jmenovala nebezpečí přehnaného zobecnění zjištěných požadavků. To by mohlo zapříčinit, že ačkoliv by zdánlivě výsledky vytvářely teorii, byla by příliš obecná a nepřinášela by nic nového. Přínos kvalitativní části výzkumu by byl snížen také v případě, pokud by byla analýza (neúmyslně) ovlivněna staršími známými poznatky. Jinými slovy, pokud by se již při prvním otevřeném kódování analýza zaměřila na určitý známý teoretický konstrukt a de facto by se nacházelo jen to, co lze z nějakého důvodu předpokládat, a některé nové, možná zajímavější poznatky by mohly být opomenuty. Celkově vzato je tedy pro studii limitující proměnná výzkumníka, který data kóduje a dále zpracovává a vytváří teorii.

Co se týče proměnných na straně respondenta, je třeba znovu zmínit nedokonalost paměti, díky které mohou některé informace uniknout. Ke zkreslení z důvodu časového odstupu zkoumané situace od rozhovoru, může dojít za prvé kvůli přirozenému procesu zapomínání, za druhé kvůli potlačení či vytěsnění vzpomínek a za třetí mohou být důvodem i jejich tehdejší charakteristiky. Jde například o psychický stav (např. vliv rozrušení), jejich rozumové schopnosti (např. nepochopení situace a její pozdější doplnění) a somatické charakteristiky (např. vliv nemoci).

Kromě neúmyslného pozměnění informací se může respondent uchýlit k jejich zkreslení i vědomě, například pokud by jej skutečnost stavěla do špatného světla a on se tomu chce vyhnout nebo pokud je pro něj nadmíru těžké o tématu hovořit. Ačkoliv by respondent měl možnost na některé otázky neodpovídat, nemusel by nám tuto informaci sdělit. Ať by již však došlo ke zkreslení či vynechání informací vědomě či nevědomě, nelze to prokázat (s výjimkou případu, kdy tuto situaci respondent verbalizuje) a následně zpracovat ani v případě, kdy by se administrátor domníval, že tomu tak je.

V případě, kdy by byly respondenty přímo děti, by tato rizika zkreslení mohla být eliminována a výzkum by mohl dojít k odlišným zajímavým výsledkům. Nicméně zapojení dětí do studie, které se zabývá pro ně traumatickou situací, by je mohla vystavit nebezpečí sekundární viktimizace. Zajištění takovéto studie, aby byla eticky korektní a nepoškozovala zkoumané děti, by bylo velmi obtížné a pravděpodobně by bylo třeba využít organizací zajišťujících jejich terapii a při ní získaných dat.

Nakonec je třeba uvést možnost technických komplikací při nahrávání rozhovorů a jejich následném přepisu, kdy by některé pasáže nemusely být dostatečně zřetelné a mohly by tak následně z analýzy vlivem nečitelnosti vypadnout.

Závěr

Být svědkem domácího násilí představuje pro dítě velmi náročnou stresující situaci. Cílem této práce bylo přinést přehled o současném pojetí domácího násilí v psychologii, jeho vlivu na rodinu jakožto prostředí, v němž vyrůstá dítě, na rodinné vztahy, na dítě samotné a na možnou pomoc takovýmto dětem a rodinám.

V kapitolách literárně-přehledové části se práce zaměřuje na některé vybrané aspekty nepřímé viktimizace dětí v rodinách ohrožených domácím násilím. Některé oblasti jsou dnes hojně zkoumány, například problémy s chováním, posttraumatická stresová porucha nebo vztahy s rodiči, jejich vliv a kompetence. Od jiných témat, jako jsou depresivní symptomy a úzkost, již výzkumy ustupují a většina jich proběhla v 90. letech. Stále však zůstávají možné dopady domácího násilí, o kterých je toho známo poměrně málo. Více poznatků například v oblasti sebevědomí a sebehodnocení nebo psychosexuálního vývoje (který v této práci vlivem absence materiálů zcela chybí) by mohly pomoci k vytvoření celistvějšího obrazu o této problematice.

Těžištěm navrhovaného výzkumu je jeho kvalitativní část, která si za cíl klade práce získání komplexnějšího obrazu. Zajímavá by mohla být například data týkající se partnerských vztahů, vztahů s přáteli, schopností řešit konfliktní situace nebo míry úzkostnosti a subjektivně vnímaného stresu. Tyto i jiné informace by mohly být užitečné pro přípravu a realizaci práce s dětmi zasaženými domácím násilím a případné podpůrné programy, protože ne všechny dopady nepřímé viktimizace lze pozorovat již bezprostředně po tomto zážitku.

Seznam literatury

Bednářová, Z., Macková, K., & Prokešová, H. (2006). *Studijní materiál o problematice domácího násilí pro pracovníce a pracovníky orgánů sociálně - právní ochrany dětí*. Praha: MPSV.

Bednářová, Z., Macková, K., Wünschová, P., & Bláhová, K. (2009). *Domácí násilí: zkušenosti z poskytování sociální a terapeutické pomoci ohroženým osobám*. (92 s.) Praha: Acorus.

Berg, I. (2013). *Posílení rodiny: základy krátké terapie zaměřené na řešení*. (Vyd. 1., 167 s., Překlad Ivan Úlehla). Praha: Portál.

Bevan, E., & Higgins, D. (2002). Is Domestic Violence Learned? The Contribution of Five Forms of Child Maltreatment to Men's Violence and Adjustment. *Journal of Family Violence*, 17(3), pp. 223-245.

Borrego, J., Gutow, M., Reicher, S., & Barker, C. (2008). Parent-Child Interaction Therapy with Domestic Violence Populations. *Journal of Family Violence*, vol. 23(issue 6), pp. 495-505.

Burch, R., & Gallup Jr., G. (2004). Pregnancy as a Stimulus for Domestic Violence. *Journal of Family Violence*, 19(4), pp. 243-247.

Cimrmanová, T. (2013). *Krize a význam pomáhajících prvního kontaktu: aplikace v kontextu rodinného násilí*. (Vyd. 1., 197 s.) Praha: Karolinum.

Cummings, J., Pepler, D., & Moore, T. (1999). Behavior Problems in Children Exposed to Wife Abuse: Gender Differences. *Journal of Family Violence*, 14(2), pp. 133-156.

Čáp, D. (2015). Od Bílé stužky k pilotnímu Kurzu zvládnání vzteku. In: , Gillernová, I., & Bahbouh, R. *Sborník příspěvků: Konference MOC EMOCÍ, Psychologie emocí a citů každodenní lidské zkušenosti*. (pp. 32-33). Brno: Tribun EU.

Čírtková, L. (2013). *Forezní psychologie*. (3. upr. vyd., 445 s.) Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.

Čírtková, L. (2014). *Viktimologie pro forezní praxi*. (Vyd. 1., 158 s.) Praha: Portál.

Davies, C., DiLillo, D., & Martinez, I. (2004). Isolating Adult Psychological Correlates of Witnessing Parental Violence: Findings from a Predominantly Latina Sample. *Journal of Family Violence*, vol. 19(issue 6), pp. 369-377.

DeBoard-Lucas, R., & Grych, J. (2011). Children's Perceptions of Intimate Partner Violence: Causes, Consequences, and Coping. *Journal of Family Violence*, vol. 26(issue 5), pp. 343-354.

Elliot, J., & Place, M. (2002). *Dítě v nesnázích: prevence, příčiny, terapie*. (Vyd. 1., 206 s.) Praha: Grada.

Gagné, M., Drapeau, S., Melançon, C., Saint-Jacques, M., & Lépine, R. (2007). Links Between Parental Psychological Violence, Other Family Disturbances, and Children's Adjustment. *Family Process*, vol. 46(issue 4), pp. 523-542.

Georgsson, A., Almqvist, K., & Broberg, A. (2011). Naming the Unmentionable: How Children Exposed to Intimate Partner Violence Articulate Their Experiences. *Journal of Family Violence*, vol. 26(issue 2), pp. 117-129.

Gewirtz, A., & Edleson, J. (2007). Young Children's Exposure to Intimate Partner Violence: Towards a Developmental Risk and Resilience Framework for Research and Intervention. *Journal of Family Violence*, vol. 22(issue 3), pp. 151-163.

Gjuričová, S., Kocourková, J., & Koutek, J. (2000). *Podoby násilí v rodině*. (Vyd. 1., 101 p.) Praha: Vyšehrad.

Graham-Bermann, S., Howell, K., Miller, L., Kwek, J., & Lilly, M. (2010). Traumatic Events and Maternal Education as Predictors of Verbal Ability for Preschool Children Exposed to Intimate Partner Violence (IPV). *Journal of Family Violence*, vol. 25(issue 4), pp. 383-392.

Hunter, E., & Graham-Bermann, S. (2013). Intimate Partner Violence and Child Adjustment: Moderation by Father Contact?. *Journal of Family Violence*, vol. 28(issue 5), pp. 435-444.

Huth-Bocks, A., Levendosky, A., & Semel, M. (2001). The Direct and Indirect Effects of Domestic Violence on Young Children's Intellectual Functioning. *Journal of Family Violence*, 16(3), pp. 269-290.

Jahanfar, S., & Malekzadegan, Z. (2007). The Prevalence of Domestic Violence Among Pregnant Women Who Were Attended in Iran University of Medical Science Hospitals. *Journal of Family Violence*, vol. 22(issue 8), pp. 643-648.

Jankowski, M., Leitenberg, H., Henning, K., & Coffey, P. (1999). Intergenerational Transmission of Dating Aggression as a Function of Witnessing Only Same Sex Parents vs. Opposite Sex Parents vs. Both Parents as Perpetrators of Domestic Violence. *Journal of Family Violence*, 14(3), pp. 267-279.

Jarvis, K., Gordon, E., & Novaco, R. (2005). Psychological Distress of Children and Mothers in Domestic Violence Emergency Shelters. *Journal of Family Violence*, vol. 20(issue 6), pp. 389-402.

Jin, X., Eagle, M., & Yoshioka, M. (2007). Early Exposure to Violence in the Family of Origin and Positive Attitudes towards Marital Violence: Chinese Immigrant Male Batterers vs. Controls. *Journal of Family Violence*, vol. 22(issue 4), pp. 211-222.

Johnson, V., & Lieberman, A. (2007). Variations in Behavior Problems of Preschoolers Exposed to Domestic Violence: The Role of Mothers' Attunement to Children's Emotional Experiences. *Journal of Family Violence*, vol. 22(issue 5), pp. 297-308.

Jouriles, E., McDonald, R., Norwood, W., Ware, H., Spiller, L., & Swank, P. (1998). Knives, guns, and interparent violence: Relations with child behavior problems. *Journal of Family Psychology*, vol. 12(issue 2), pp. 178-194.

Katz, L., & Windecker-Nelson, B. (2006). Domestic violence, emotion coaching, and child adjustment. *Journal of Family Psychology*, vol. 20(issue 1), pp. 56-67.

Katz, L., Hessler, D., & Annet, A. (2007). Domestic Violence, Emotional Competence, and Child Adjustment. *Social Development*, vol. 16(issue 3), pp. 513-538.

Kerley, K., Xu, X., Sirisunyaluck, B., & Alley, J. (2010). Exposure to Family Violence in Childhood and Intimate Partner Perpetration or Victimization in Adulthood: Exploring Intergenerational Transmission in Urban Thailand. *Journal of Family Violence*, vol. 25(issue 3), pp. 337-347.

Khodarahimi, S. (2014). The Role of Family Violence on Mental Health and Hopefulness in an Iranian Adolescents Sample. *Journal of Family Violence*, vol. 29(issue 3), pp. 259-268.

- Kotková, M. (2014). *Domáci násilí v kontextu rodiny a práce*. (Vyd. 1., 127 s.). Brno: Spondea.
- Kuhlman, K., Howell, K., & Graham-Bermann, S. (2012). Physical Health in Preschool Children Exposed to Intimate Partner Violence. *Journal of Family Violence*, vol. 27(issue 6), pp. 499-510.
- Langmeier, J., & Matějček, Z. (2011). *Psychická deprivace v dětství*. (Vyd. 4., dopl., V nakl. Karolinum 1., 399 s.) Praha: Karolinum.
- Lee, M. (2001). Marital Violence: Impact on Children's Emotional Experiences, Emotional Regulation and Behaviors in a Post-Divorce/Separation Situation. *Child*, 18(2), pp. 137-163.
- Margolin, G., & Vickerman, K. (2011). Posttraumatic stress in children and adolescents exposed to family violence: I. Overview and issues. *Couple and Family Psychology: Research and Practice*, vol. 1(S), pp. 63-73.
- Matoušková, I. (2013). *Aplikovaná forenzní psychologie*. (1. vyd., 296 s.) Praha: Grada.
- Mbilinyi, L., Edleson, J., Hagemester, A., & Beeman, S. (2007). What Happens to Children When Their Mothers Are Battered? Results from a Four City Anonymous Telephone Survey. *Journal of Family Violence*, vol. 22(issue 5), pp. 309-317.
- Meyer, S. (2010). Seeking Help to Protect the Children?: The Influence of Children on Women's Decisions to Seek Help When Experiencing Intimate Partner Violence. *Journal of Family Violence*, vol. 25(issue 8), pp. 713-725.
- Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů: MKN-10: desátá revize: aktualizované vydání k 1. 1. 2013*. (2008). (2., aktualiz. vyd., 860 s.) Praha: Bomton Agency.
- Murrell, A., Christoff, K., & Henning, K. (2007). Characteristics of Domestic Violence Offenders: Associations with Childhood Exposure to Violence. *Journal of Family Violence*, vol. 22(issue 7), pp. 523-532.
- Ornduff, S., & Monahan, K. (1999). Children's Understanding of Parental Violence. *Child & Youth Care Forum*, 28(5), pp. 351-364.

Paterson, J., Carter, S., Gao, W., Cowley-Malcolm, E., & Iusitini, L. (2008). Maternal intimate partner violence and behavioural problems among Pacific children living in New Zealand. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, vol. 49(issue 4), pp. 395-404.

Patterson, J. (2002). Integrating Family Resilience and Family Stress Theory. *Journal of Marriage and Family*, vol. 64(issue 2), pp. 349-360.

Pustilnik, I. (2002). The relationship between parental stress, child stress, child physical illness, and somatization. *Dissertation Abstracts International*, 62, 4255.

Renner, L., & Boel-Studt, S. (2013). The Relation Between Intimate Partner Violence, Parenting Stress, and Child Behavior Problems. *Journal of Family Violence*, vol. 28(issue 2), pp. 201-212.

Rhodes, K., Cerulli, C., Dichter, M., Kothari, C., & Barg, F. (2010). "I Didn't Want To Put Them Through That": The Influence Of Children on Victim Decision-making in Intimate Partner Violence Cases. *Journal of Family Violence*, vol. 25(issue 5), pp. 485-493.

Rhodes, K., Dichter, M., Kothari, C., Marcus, S., & Cerulli, C. (2011). The Impact of Children on Legal Actions Taken by Women Victims of Intimate Partner Violence. *Journal of Family Violence*, vol. 26(issue 5), pp. 355-364.

Sobotková, I. (2012). *Psychologie rodiny*. (3. vyd., 219 s.) Praha: Portál.

Sternberg, K., Lamb, M., Greenbaum, C., & Cicchetti, D. (1993). Effects of domestic violence on children's behavior problems and depression. *Developmental Psychology*, vol. 29(issue 1), pp. 44-52.

Stover, C., Van Horn, P., & Lieberman, A. (2006). Parental Representations in the Play of Preschool Aged Witnesses of Marital Violence. *Journal of Family Violence*, vol. 21(issue 6), pp. 417-424.

Swartz, J., Graham-Bermann, S., Mogg, K., Bradley, B., & Monk, C. (2011). Attention Bias to Emotional Faces in Young Children Exposed to Intimate Partner Violence. *Journal of Child*, vol. 4(issue 2), pp. 109-122.

Ševčík, D., & Špatenková, N. (2011). *Domáci násilí: kontext, dynamika a intervence*. (Vyd. 1., 186 s.) Praha: Portál.

Šulová, L. (2010). *Raný psychický vývoj dítěte*. (2. vyd., 247 s.) Praha: Karolinum.

Tailor, K., & Letourneau, N. (2012). Infants Exposed to Intimate Partner Violence: Issues of Gender and Sex. *Journal of Family Violence*, vol. 27(issue 5), pp. 477-488.

Vitoušová, P., & Vedra, V. (2009). *Domácí násilí: (informace a praktické rady pro ohrožené osoby)*. (3., upr. vyd.) Praha: MJF.

Voňková, J., & Spoustová, I. (2008). *Domácí násilí v českém právu z pohledu žen*. (2 přeprac. vyd., 244 s.) Praha: ProFem.

Ybarra, G., Wilkens, S., & Lieberman, A. (2007). The Influence of Domestic Violence on Preschooler Behavior and Functioning. *Journal of Family Violence*, vol. 22(issue 1), pp. 33-42.

Zerk, D., Mertin, P., & Proeve, M. (2009). Domestic Violence and Maternal Reports of Young Children's Functioning. *Journal of Family Violence*, vol. 24(issue 7), pp. 423-432.

Ziegler, R., & Weidner, D. (2006). Assessment and Intervention with Parents to Stabilize Children Who Have Witnessed Violence. *Journal of Family Violence*, vol. 21(issue 3), pp. 209-219.

Ostatní zdroje

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, v platném znění

Zákon č. 135/2006 Sb., kterým se mění některé zákony v oblasti ochrany před domácím násilím (zákon o ochraně před domácím násilím)

Diakonie ČCE – Středisko křesťanské pomoci v Praze. (2012). *Výroční zpráva 2011 Diakonie ČCE – SKP v Praze*. Retrieved from: <http://www.soscentrum.cz/res/data/000161.pdf?seek=1344236705>

Příloha - Dotazník zkušenosti s domácím násilím

(Strany v závorkách uvádějí seskupení otázek v online verzi dotazníku.)

(Strana 1)

V rámci tohoto dotazníku Vás chceme poprosit o pomoc se zmapováním fenoménu domácího násilí. Zajímají nás Vaše zkušenosti s domácím násilím, zda jste se s ním osobně či ve svém okolí již setkali a jaké byly jeho podoby.

V úvodu je třeba vyplnit obecné informace, následují pak tři oblasti zkušenosti s domácím násilím: ve svém okolí (1), ve svém osobním životě v dospělosti (2) a ve svém osobním životě v dětství (3).

Vyplnění dotazníku Vám zabere v průměru 5 minut, čas vyplňování se však může lišit. Veškeré informace jsou anonymní a budou použity pouze pro účely výzkumu.

Pokud není uvedeno jinak, označte právě jednu odpověď.

1. Vaše pohlaví

žena

muž

Jiné:

2. Váš věk:

.....

3. Jste studentem vysoké školy?

Ano

Ne

(Strana 2)

Zkušenost s domácím násilím 1

Při vyplňování se prosím držte následující definice:

"Domácí násilí = dlouhodobé násilné chování mezi osobami ve společné domácnosti, kdy jednoho z účastníků lze považovat za osobu násilnou a druhého za oběť."

Berte prosím v potaz rovněž to, že násilí může být fyzické, ale i psychické, sociální, ekonomické nebo sexuální.

4. Setkal/a jste se ve svém okolí s domácím násilím?

(V okolí = mimo nejbližší rodinu, domov, vztah)

Ano

Pokračujte na otázku 5.

Ne

Pokračujte na otázku 11.

Nevím / Nejsm si jistý/á

Pokračujte na otázku 11.

(Strana 3)

Domácí násilí v okolí

Při vyplňování se prosím držte následující definice:

"Domácí násilí = dlouhodobé násilné chování mezi osobami ve společné domácnosti, kdy jednoho z účastníků lze považovat za osobu násilnou a druhého za oběť."

Berte prosím v potaz rovněž to, že násilí může být fyzické, ale i psychické, sociální, ekonomické nebo sexuální.

5. V kolika (Vašich) letech jste si domácího násilí ve vašem okolí prvně všiml/a?

(Uveďte alespoň přibližně v celých letech.)

.....

6. S kolika případy domácího násilí jste se ve svém okolí setkal/a?

(V okolí = mimo nejbližší rodinu, domov, vztah)

- Jen s jedním
- 2-3 případy
- 3 a více případů

7. Mezi kým toto násilí probíhalo?

(Pokud jste se setkal/a s více případy, zvolte nejčastější účastníky případně podle Vás nejvážnější případ.)

- Mezi partnery (partneři, manželé, milenci atp.)
- Mezi rodičem a dítětem ve smyslu násilí na dětech
- Mezi rodičem a dítětem ve smyslu násilí na rodiči/seniorovi
- Mezi příbuznými v jiném vztahu
- Mezi spolubydlícími
- Jiné:

8. O jaké násilí se jednalo?

(Uveďte všechny možnosti, o kterých víte, že se v případě/případech domácího násilí ve Vašem okolí odehrávaly.)

- Fyzické (např. bití)
- Psychické (např. ponižování, urážení)
- Sociální (např. zamezování kontaktu s okolím)
- Sexuální (např. vynucování si sexuálního kontaktu)
- Ekonomické (např. disponování majetkem oběti, neposkytování prostředků)
- Jiné:

9. Vyrůstaly v době tohoto domácího násilí v domácnosti děti?

(Děti ve smyslu nezletilých)

- Ano
- Ne
- Nevím / Nejsem si jistý/á

10. Bylo domácí násilí ve Vašem okolí (resp. některé z nich) řešeno?

(odchodem, rozvodem, zavoláním policie, vyhledáním jiné pomoci)

- Ano a řešení bylo (většinou) trvalé
- Ano, ale násilí se (většinou) opakovalo - účastníci konfliktu se nezměnili
- Ano, ale násilí se (většinou) opakovalo - účastníci konfliktu se změnili
- Ne, nebylo řešeno
- Jiné:

(Strana 4)

Zkušenost s domácím násilím 2

Při vyplňování se prosím držte následující definice:

"Domácí násilí = dlouhodobé násilné chování mezi osobami ve společné domácnosti, kdy jednoho z účastníků lze považovat za osobu násilnou a druhého za oběť."

Berte prosím v potaz rovněž to, že násilí může být fyzické, ale i psychické, sociální, ekonomické nebo sexuální.

11. Setkal/a jste se v dospělosti osobně s domácím násilím, ve kterém jste byl/a v roli svědka, pozorovatele?

(tj. nebyl/a jste ani obětí ani násilnou osobou, ale ve vaší domácnosti, rodině probíhalo násilí)

- Ano, snažil/a jsem se situaci vyřešit
- Ano, ale nemohl/a jsem z nějakého důvodu zasáhnout
- Ne
- Nevím / Nejsem si jistý/á

12. Setkal/a jste se s násilným chováním v rámci svého partnerského vztahu?

(Ne s partnerem ve společné domácnosti, případně před sestěhováním se.)

- Ano, já se choval/a násilně
- Ano, partner/ka se choval/a násilně
- Ano, oba jsme se chovali násilně
- Ne
- Nevím / Nejsem si jistý/á

13. Setkal/a jste se v dospělosti s domácím násilím, ve kterém jste byl/a v roli oběti nebo násilné osoby?

Ano

Pokračujte na otázku 14.

Ne

Pokračujte na otázku 23.

Nevím / Nejsm si jistý/á

Pokračujte na otázku 23.

(Strana 5)

Domácí násilí v dospělosti

Tato část se věnuje případům domácího násilí, ve kterých jste byl/a v roli OBĚTI nebo NÁSILNÉ OSOBY.

Při vyplňování se prosím držte následující definice:

"Domácí násilí = dlouhodobé násilné chování mezi osobami ve společné domácnosti, kdy jednoho z účastníků lze považovat za osobu násilnou a druhého za oběť."

Berte prosím v potaz rovněž to, že násilí může být fyzické, ale i psychické, sociální, ekonomické nebo sexuální.

14. Kolik případů domácího násilí jste v dospělosti osobně zažil/zažila?

Jen jeden

2-3 případy - vždy buď jako oběť nebo jako násilná osoba

2-3 případy - moje role se v jednotlivých případech lišila

3 a více případů - vždy buď jako oběť nebo jako násilná osoba

3 a více případů - moje role se v jednotlivých případech lišila

15. Jaké byla Vaše role v domácím násilí?

(V případě, že jste zažil/a více případů, vztahujte otázku k tomu poslednímu.)

- Vždy násilná osoba
- Převážně násilná osoba
- Převážně oběť
- Vždy oběť

16. Mezi Vámi a kým domácí násilí probíhalo?

(V případě, že jste zažil/a více případů, vztahujte otázku k tomu poslednímu.)

- Já a partner/ka
- Já a dítě, popř. dítě partnera/partnerky
- Já a rodič, popř. rodič partnera/partnerky
- Já a jiný příbuzný
- Já a spolubydlíci
- Jiné:

17. Vyrůstalo v době, kdy probíhalo domácí násilí, v domácnosti dítě/děti, které nebyly do konfliktu přímo zapojeny?

(V případě, že jste zažil/a více případů, označte, zda bylo dítě přítomno v některém z nich.)

- Ano
- Ne
- Jiné:

18. O jaké násilí se jednalo?

(Uveďte všechny formy násilí, které se objevily. V případě, že jste zažil/a více případů, vztahujte otázku k tomu poslednímu.)

- Fyzické (např. bití, omezování pohybu)
- Psychické (např. ponižování, urážení)
- Sociální (např. zamezování kontaktu s okolím)
- Sexuální (např. vynucování si sexuálního kontaktu)
- Ekonomické (např. disponování majetkem oběti, neposkytování prostředků)
- Jiné:

19. Bylo někdy nutné vyhledat ošetření?

- Ano
- Ne
- Nevím / Nejsem si jistý/á

20. Jak dlouho domácí násilí trvalo?

(V případě, že jste zažil/a více případů, vztahujte otázku k tomu poslednímu. Pokud trvá do současnosti, označte dosud uběhlý čas.)

- Méně než 1 rok
- 1 - 3 roky
- 3 - 5 let
- 5 - 10 let
- Více jak 10 let

21. Trvá domácí násilí až do současnosti?

(V případě, že jste zažil/a více případů, vztahujte otázku k tomu poslednímu.)

Ano

Ne

22. Bylo násilí nějakým způsobem řešeno?

(odchodem, rozvodem, zavoláním policie, vyhledáním jiné pomoci)

Ano, a řešení bylo trvalé

Ano, ale násilí se opakovalo - účastníci konfliktu se nezměnili

Ano, ale násilí se opakovalo - účastníci konfliktu se změnili

Ne

Jiné:

(Strana 6)

Zkušenost s domácím násilím 3

Při vyplňování se prosím držte následující definice:

"Domácí násilí = dlouhodobé násilné chování mezi osobami ve společné domácnosti, kdy jednoho z účastníků lze považovat za osobu násilnou a druhého za oběť."

Berte prosím v potaz rovněž to, že násilí může být fyzické, ale i psychické, sociální, ekonomické nebo sexuální.

23. Setkal/a jste se v dětství s domácím násilím ve své rodině, v domácnosti, kde jste vyrůstal/a?

Ano

Pokračujte na otázku 24.

Ne

Pokračujte na otázku 34.

Nevím / nejsem si jistá/á

Pokračujte na otázku 34.

(Strana 7)

Domácí násilí v dětství

Při vyplňování se prosím držte následující definice:

"Domácí násilí = dlouhodobé násilné chování mezi osobami ve společné domácnosti, kdy jednoho z účastníků lze považovat za osobu násilnou a druhého za oběť."

Berte prosím v potaz rovněž to, že násilí může být fyzické, ale i psychické, sociální, ekonomické nebo sexuální.

24. Jaká byla Vaše role v průběhu domácího násilí, které jste zažil/a v dětství?

- Svědek násilí mezi jinými osobami
- Svědek násilí mezi jinými osobami, případně nezamýšlená oběť
- Svědek násilí mezi jinými osobami a zároveň také přímá oběť
- Přímá oběť násilí
- Násilná osoba
- Jiné:

25. Mezi kým toto násilí probíhalo?

- Mezi partnery (partneři, manželé, milenci atp.)
- Mezi rodičem a dítětem (mnou nebo sourozencem)
- Mezi partnerem rodiče a dítětem (mnou nebo sourozencem)
- Mezi rodičem a prarodičem
- Mezi příbuznými v jiném vztahu
- Jiné:

26. O jaké násilí se jednalo?

(Uveďte všechny formy násilí, které se objevily.)

- Fyzické (např. bití, omezování pohybu)
- Psychické (např. ponižování, urážení)
- Sociální (např. zamezování kontaktu s okolím)
- Sexuální (např. vynucování si sexuálního kontaktu)
- Ekonomické (např. disponování majetkem oběti, neposkytování prostředků)
- Jiné:

27. Bylo někdy nutné vyhledat ošetření?

- Ano
- Ne
- Nevím /Nejsem si jistý/á

28. Kolik let Vám bylo, když násilí v rodině začalo?

(Uveďte alespoň přibližně v celých letech.)

.....

29. Jak dlouho násilí trvalo?

Pokud trvá do současnosti, označte dosud uběhlý čas.

Méně než rok

1 - 3 roky

3 - 5 let

5 - 10 let

Více jak 10 let

30. Trvá násilí až do současnosti?

Ano

Ne

Nevím /Nejsem si jistý/á

31. Žijete stále v této domácnosti?

Ano

Ne

Jiné:

32. Bylo násilí nějakým způsobem řešeno?

(odchodem, rozvodem, zavoláním policie, vyhledáním jiné pomoci)

- Ano, a řešení bylo trvalé
- Ano, ale násilí se opakovalo - účastníci konfliktu se nezměnili
- Ano, ale násilí se opakovalo - účastníci konfliktu se změnili
- Ne
- Jiné:

(Strana 8)

Domácí násilí - Kvalitativní výzkum

Vzhledem k Vaším odpovědím bychom Vám rádi nabídli účast v návazné kvalitativní části tohoto výzkumu.

Pokud byste byli do výzkumu zařazeni, Vaše účast by spočívala ve vyplnění několika testů a rozhovoru, které by byly rozděleny do dvou osobních setkání. Vaše data by následně byla anonymizována.

Pokud Vás tato nabídka zaujala, napište prosím Vaši emailovou adresu do okénka níže. Zanechání kontaktu Vás nezavazuje k účasti v následném výzkumu.

33. Email:

.....

(Strana 9)

Děkuji Vám za vyplnění dotazníku!

34. Pokud máte zájem o výsledky tohoto výzkumu, prosím uveďte níže Vaši emailovou adresu.

.....